

RIVM rapport 270061002/2006

**Een gezonde omgeving ter preventie van
gewichtsstijging: nationale en lokale
mogelijkheden**

I. Storm, C. Nijboer¹, G.C.W. Wendel-Vos,
T.L.S. Visscher², A.J. Schuit

Contact:

I. Storm

Centrum voor Volksgezondheid Toekomst Verkenningen

ilse.storm@rivm.nl

Dit onderzoek werd verricht in het kader van de VTV-2006 'Zorg voor Gezondheid',
projectnummer V/270061001/SR/01.

RIVM, Postbus 1, 3720 BA Bilthoven, telefoon: 030 - 274 91 11; fax: 030 - 274 29 71

¹ Verbonden aan Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie in Woerden

² Verbonden aan het Instituut voor Gezondheidswetenschappen van de Vrije Universiteit in Amsterdam

Rapport in het kort

Een gezonde omgeving ter preventie van gewichtsstijging: nationale en lokale mogelijkheden

In Nederland en veel andere westerse landen is de omgeving zodanig ingericht dat het steeds eenvoudiger wordt om te kiezen voor minder lichaamsbeweging en overmatige consumptie van energierijke voeding. Beide gedragingen spelen een belangrijke rol bij het ontstaan van overgewicht in Nederland. Het gunstig beïnvloeden van de leefomgeving kan bijdragen aan de preventie van gewichtsstijging.

In dit rapport wordt een aantal kansrijke maatregelen op nationaal en lokaal niveau geïdentificeerd die kunnen bijdragen aan een leefomgeving waarin bewegen wordt gestimuleerd en overmatig eten wordt tegengegaan. De meest kansrijke maatregelen op *nationaal* niveau zijn: (1) het ondersteunen van meer uren bewegingsonderwijs op school en (2) het (meer) aanbieden van energiearm aanbod in frisdrankautomaten. Op *lokaal* niveau zijn kansrijke maatregelen: (3) het realiseren van aantrekkelijke wandel- en fietspaden, (3) beweegvriendelijke schoolpleinen, (4) een gezonde schoolomgeving, (5) het subsidiëren en stimuleren van fietsen voor woon-werkverkeer, (7) het aanbieden van meer energiearme voedingsmiddelen in kantines en (8) het optimaal gebruiken van bestaande sportfaciliteiten. Theoretische berekeningen laten zien dat met een aantal van bovengenoemde maatregelen een relatieve gewichtsdeling van 0,2 kg per jaar per persoon op bevolkingsniveau realistisch lijkt. Het veranderen van de leefomgeving vergt samenwerking met verschillende partijen zoals media, onderwijs, ruimtelijke ordening, voedingsmiddelenindustrie en werkgevers op zowel nationaal als lokaal niveau. Succesvol integraal gezondheidsbeleid kan alleen gerealiseerd worden wanneer er voldoende draagvlak, duidelijke rolverdeling en een helder beleidskader aanwezig is.

Trefwoorden:

Preventie gewichtsstijging, gezonde omgeving, integraal gezondheidsbeleid, bewegen, voeding.

Abstract

A healthy environment for the prevention of weight gain: national and local opportunities

Like in most other western countries, the physical and social environment in the Netherlands has developed in such a way that it has become easy to choose for an inactive lifestyle and excessive consumption of energy dense foods. Both lifestyle factors play an important role in the development of overweight in the Dutch population. Interventions that favour healthy lifestyle choices may contribute to the prevention of gaining weight.

In this report a number of potentially effective measures at the national and local level is identified that may stimulate physical activity and discourage intake of energy dense foods.

At the national level possible effective strategies are: (1) increase in the number of hours of physical education at school and (2) (increase of) offering low caloric drinks in vending machines. At the local level possible effective strategies are (3) creating attractive walking and bicycling paths, (4) exercise-friendly school playgrounds, (5) a healthy school environment, (6) subsidizing and stimulating active commuting to work and school, (7) offering low caloric foods in canteens and (8) optimal use of available sport facilities.

Preliminary theoretical calculations show that these potentially effective measures will result in a relative weight loss of 0.2 kg per person at the population level. Creating a healthy environment implies an integrated approach involving various sectors such as the media, the education sector, the food industry, urban planning sector, employers and the public health sector at the local and national level. Therefore pursuing a 'health in all policies' approach seems necessary. However, a successful multi-policy approach is only possible when there is sufficient support, clear division of roles and a clear policy framework.

Key words:

Weight gain prevention, healthy environment, health in all policies, physical activity and diet

Voorwoord

Voor u ligt het rapport 'Een gezonde omgeving ter preventie van gewichtsstijging: nationale en lokale mogelijkheden'. Het doel van dit rapport is inzichtelijk maken hoe andere beleidssectoren en partijen buiten het volksgezondheidsdomein kunnen bijdragen aan preventie van gewichtsstijging via omgevingsgerichte maatregelen. Dit zijn partijen, zoals media, onderwijs, financiën, sport, ruimtelijke ordening, voedingsmiddelenindustrie, werkgevers en kantinebeheerders. Dit rapport beschrijft de effectiviteit en kansrijkheid van omgevingsgerichte maatregelen op nationaal en lokaal niveau. Door snelle ontwikkelingen op het gebied van preventie van gewichtsstijging zijn de mogelijkheden niet uitputtend beschreven. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van de voorbereidingen van de Volksgezondheid Toekomst Verkenningen 2006 'Zorg voor Gezondheid'.

Inhoud

Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Achtergrond	11
1.2 Doel rapport	11
1.3 Afbakening	11
1.4 Leeswijzer	12
2 Methode	13
2.1 Selecteren van maatregelen	13
2.1.1 Literatuurstudie	13
2.1.2 Expertopinions	13
2.1.3. Bepaling kansrijkheid van maatregelen	13
2.2 Schatting van effect van doorvoeren maatregelen op gewicht	13
3 Integrale aanpak preventie gewichtstijging	15
3.1 Aangrijpingspunten	15
3.2 Omgevingsgerichte maatregelen op nationaal niveau	15
3.2.1 Bewijslast effectiviteit vanuit de literatuur	15
3.2.2 Invoering van maatregelen op gebied van voeding	16
3.2.3 Invoering maatregelen op gebied van beweging	17
3.2.4 Meest kansrijke maatregelen op nationaal niveau	17
3.3 Omgevingsgerichte maatregelen op lokaal niveau	17
3.3.1 Bewijslast effectiviteit vanuit de literatuur	19
3.3.2 Invoering van maatregelen op gebied van voeding	19
3.3.3 Invoering van maatregelen op gebied van beweging	19
3.3.4 Meest kansrijke maatregelen op lokaal niveau	19
4 Effect invoering maatregelen op gewicht	21
4.1 Introductie	21
4.2 Scenario's	21
4.3 Doelstellingen per maatregel	21
4.4 Aanbod water en light frisdranken in frisdrankautomaten	22
4.5 Stimuleren fietsen naar het werk	23
4.6 Uitbreiding lichamelijke opvoeding op school	23
4.7 Conclusie berekeningen maatregelen	24
5 Beschouwing	25
5.1 Meer interactie van verschillende maatregelen	25
5.2 Belemmeringen en kansen van wet- en regelgeving	25
5.3 Rollen en belangen van verschillende partijen	25
5.4 Behoeft kennis effectiviteit omgevingsgerichte maatregelen	25
5.5 Conclusie	26

Achtergronddocument A	Beschrijving nationale omgevingsgerichte maatregelen	27
Achtergronddocument B	Beschrijving lokale omgevingsgerichte maatregelen	35
Literatuur		45
Bijlage 1	Vragenlijst over omgevingsgerichte maatregelen ter preventie van gewichtsstijging	51
Bijlage 2	Betrokken experts	61
Bijlage 3	Gebruikte afkortingen	63

Samenvatting

Inleiding

Gewichtsstijging ontstaat door een positieve energiebalans, dat wil zeggen een te hoge energie-inname in verhouding tot het energiegebruik. Uit eerder onderzoek blijkt dat de omgeving een belangrijke rol speelt bij de gewichtsstijging in de westerse wereld. Deze omgeving is in de afgelopen tientallen jaren zodanig veranderd dat het steeds eenvoudiger is om te kiezen voor minder lichaamsbeweging en meer energierijke voedingsmiddelen. Gewichtsstijging in de populatie leidt tot een stijgende prevalentie in overgewicht en obesitas. In Nederland is het aantal mensen met overgewicht de laatste decennia dan ook sterk toegenomen. Overgewicht komt voor bij 55% van de mannen en 45% van de vrouwen in de leeftijd van 20-70 jaar. Obesitas komt voor bij ongeveer 10% van de mannen en vrouwen. Verwacht wordt dat in 2015 15-20% van de volwassenen in Nederland obees zal zijn. Ook het percentage kinderen met overgewicht en obesitas stijgt steeds sneller. Preventie van gewichtsstijging en/of overgewicht, zonder aandacht te besteden aan de omgeving, lijkt daarom praktisch kansloos. Het beïnvloeden van de omgeving vergt samenwerking tussen verschillende publieke en private partijen, zoals de sector volksgezondheid, de media, het onderwijs, financiën, ruimtelijke ordening, de voedingsmiddelenindustrie, werkgevers en kantinebeheerders. Deze rapportage geeft een overzicht van kansrijke omgevingsgerichte maatregelen die publieke en private partijen kunnen uitvoeren om gewichtsstijging in de populatie tegen te gaan. Ook is voor enkele maatregelen doorgerekend wat de effecten zijn op gewichtsstijging als dergelijk beleid daadwerkelijk zou worden doorgevoerd.

Methode

Er is een literatuurstudie uitgevoerd naar omgevingsgerichte maatregelen die een bijdrage kunnen leveren aan de preventie van gewichtsstijging. Deze maatregelen zijn beschreven vanuit de invalshoek van de meest betrokken partij en beoordeeld op effectiviteit op basis van de literatuur. In deze literatuurstudie is niet alleen gekeken naar de effectiviteit van een interventie, maar is ook gekeken naar onderzoek waarbij de relatie tussen de omgeving en het gedrag werd bestudeerd. Om inzicht te krijgen in de kans van succesvolle implementatie zijn deze maatregelen voorgelegd aan een selecte groep experts. Dit betroffen beleidsmedewerkers afkomstig uit diverse sectoren van de overheid, praktijkgerichte mensen en wetenschappers op het terrein van preventie van overgewicht. Door de combinatie van de resultaten in de literatuur en de ingeschatte haalbaarheid van invoering van de maatregelen door experts is een aantal kansrijke maatregelen opgesteld.

Resultaten

Op basis van de literatuurstudie zijn 24 maatregelen geselecteerd: 9 maatregelen op nationaal en 15 op lokaal niveau. Hiervan bleken, op basis van de gevonden effectiviteit in de literatuur en kansen voor implementatie, acht maatregelen het meest kansrijk. Op nationaal niveau waren dit: (1) het ondersteunen van meer uren bewegingsonderwijs op scholen en (2) het vergroten van meer energiearm aanbod in frisdrankautomaten. Maatregelen die gemiddeld kansrijk lijken zijn: het imago verbeteren van groente en fruit, het aanscherpen van reclamebeleid voor energierijke voedingsmiddelen, het bevorderen van de deskundigheid van leerkrachten ten aanzien van overgewicht, het subsidiëren en stimuleren van sport, het etiketteren van voedingsmiddelen, en het beperken van grote porties voedingsmiddelen. Van deze maatregelen is de effectiviteit nog onvoldoende onderzocht of aangetoond, of zijn er barrières bij de invoering te verwachten. Door belemmerende factoren lijkt het goedkoper

aanbieden van groente en fruit het minst kansrijk, terwijl in de literatuur wel is aangetoond dat door prijsreductie de consumptie van groente en fruit werd verhoogd.

Op lokaal niveau zijn het meest kansrijk: (1) het realiseren van aantrekkelijke wandel- en fietspaden, (2) het beweegvriendelijk maken van schoolpleinen, (3) het realiseren van een gezonde schoolomgeving, (4) het subsidiëren en stimuleren van fietsen naar het werk, (5) de aanpassing van het aanbod van kantines door verkoop van energiearme producten en (6) het optimaal gebruiken van bestaande (sport)faciliteiten. Maatregelen die gemiddeld kansrijk lijken zijn: het aanleggen van groene zones/sportvelden, het aanleggen van (sport)voorzieningen op loop- en fietsafstand, het verkeersveilig inrichten van wijken, het realiseren van een veilige en schone omgeving, het aansluiten van bewegingsonderwijs bij de doelgroep, het labelen van voedingsmiddelen, en het stimuleren van een samenhangend sportaanbod. Ook hier is de kansrijkheid minder door de aanwezigheid van barrières bij de invoering of het ontbreken van bewijslast over de effectiviteit. Door belemmerende factoren wordt het terugdringen van snackbars of fastfoodzaken en het ontmoedigingsbeleid voor auto's bij scholen als het minst kansrijk gezien.

Om een beeld te krijgen van het effect van deze maatregelen op het gewicht zijn drie maatregelen doorgerekend. Het vermeerderen van het aantal beweglessen op school kan bij een conservatieve berekening leiden tot een relatieve gewichtsdeling van 0,4 kg per jaar voor 8-12 jarigen. Het aanpassen van het aanbod in frisdrankautomaten (minder frisdranken, meer (leiding)water) kan leiden tot een relatieve daling van 0,2 kg per jaar voor 12-16 jarigen. Het stimuleren van fietsen bij een woon-werkafstand tussen 0-7 km tot slot kan leiden tot een relatieve daling van 0,2 kg per jaar voor werkenden. Met relatieve gewichtsdeling wordt hier bedoeld het terugdringen van de gewichtsstijging. Deze effecten zijn vooral te verwachten op korte termijn (binnen een jaar). Het is onduidelijk wat effecten op langere termijn zullen zijn.

Discussie en conclusie

De effectiviteit van omgevingsgerichte interventie maatregelen is vaak nog onvoldoende onderzocht of niet eenduidig aangetoond. Wel wordt er in de literatuur een aantal relaties gerapporteerd tussen de omgevingsfactor en het beweeg- en voedingsgedrag. Daarom lijkt het aannemelijk dat sommige omgevingsgerichte maatregelen wel effectief zijn in het positief beïnvloeden van het gedrag. Bij conservatieve doorrekening lijkt een winst op gewichtsstijging van 0,2 kg tot 0,4 kg per persoon per jaar bij jeugdigen en werknemers mogelijk. Hierdoor zou de gemiddelde gewichtsstijging per jaar (op dit moment ongeveer 0,5 kg) kunnen worden verlaagd. Omdat een enkele maatregel niet voldoende is om gewichtsstijging in de bevolking tegen te gaan, zal samenwerking tussen verschillende partijen en het uitvoeren van integraal gezondheidsbeleid moeten plaatsvinden. Integraal gezondheidsbeleid wordt gekenmerkt door samenwerking tussen verschillende partijen, zoals sectoren van de overheid of publiek/private partijen. Echter, bij het betrekken van verschillende partijen spelen verschillende belangen een rol die mogelijk de implementatie van diverse maatregelen kunnen belemmeren. Draagvlak van verschillende partijen voor deze maatregelen, maar ook afspraken over de onderlinge samenwerking tussen betrokken partijen zijn van belang. Een helder beleidskader en/of goede infrastructuur is hierbij essentieel. Ook is meer onderzoek naar de effecten en de wijze van implementatie van deze omgevingsgerichte maatregelen wenselijk. Bovengenoemde aspecten zullen de uitvoering van integraal gezondheidsbeleid ter preventie van gewichtsstijging versterken.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het aantal mensen met (ernstig) overgewicht is in de afgelopen decennia sterk toegenomen. Overgewicht komt voor bij 55% van de mannen en 45% van de vrouwen in de leeftijd van 20-70 jaar. Obesitas komt voor bij ongeveer 10% van de mannen en vrouwen³. Verwacht wordt dat in 2015 15-20% van de volwassenen in Nederland obees zal zijn¹. Ook het percentage kinderen met overgewicht en obesitas stijgt steeds sneller. In zes jaar is (vanaf 1997) het aantal negenjarige meisjes met overgewicht gestegen van 14% naar 25%². Gewichtsstijging, en hieruit voortvloeiend overgewicht, ontstaat door een te hoge energie-inname in verhouding tot een te laag energiegebruik. De omgeving speelt een steeds belangrijkere rol bij het ontstaan van overgewicht. Op dit moment is de omgeving zodanig ingericht dat deze inactiviteit bevordert (denk aan roltrappen) en meer eten stimuleert (denk aan reclame). Een dergelijke omgeving wordt ook wel een ‘obesogene’ omgeving genoemd³. De Gezondheidsraad geeft in haar rapport ‘Obesitas en Overgewicht’ aan dat naast persoonsgebonden factoren (zoals erfelijke aanleg) omgevingsfactoren belangrijk zijn bij het ontstaan en in stand houden van overgewicht bij volwassenen en kinderen³. Voorbeelden van deze omgevingsfactoren zijn de portiegrootte van voedingsmiddelen, het prijsbeleid, de marketing van energierijke voedingsmiddelen, de verstedelijking en de veiligheid in de wijk. Preventie van gewichtsstijging en/of overgewicht lijkt daarom kansloos zonder bijpassende verandering van de omgeving⁴. Doordat de omgeving als belangrijke invalshoek wordt gezien besteden verschillende partijen buiten het volksgezondheidsdomein steeds meer aandacht aan omgevingsgerichte interventies en beleidsmaatregelen. Een goed voorbeeld is het convenant ‘Balans tussen eten en bewegen’. VWS, OCW, horeca, Midden- en Klein Bedrijven (MKB), voedingsmiddelenindustrie, NOC*NSF en cateringorganisaties werken hierin samen om onder meer veranderingen in de omgeving tot stand te brengen en zo overgewicht aan te pakken⁵.

1.2 Doel rapport

Het doel van dit rapport is om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop partijen en sectoren buiten het volksgezondheidsdomein kunnen bijdragen aan preventie van gewichtsstijging via omgevingsgerichte maatregelen. Daarnaast wordt een inschatting gemaakt van de relatie tussen het invoeren van enkele omgevingsgerichte maatregelen en gewicht.

In dit rapport worden de volgende vragen beantwoord:

- Wat zijn potentieel kansrijke omgevingsgerichte maatregelen ter preventie van gewichtsstijging op nationaal niveau en lokaal niveau?
- Wat is het effect van het doorvoeren van dergelijke maatregelen op het gewicht?

1.3 Afbakening

In dit rapport wordt alleen ingegaan op omgevingsgerichte maatregelen waarbij partijen buiten het volksgezondheidsdomein betrokken zijn. Individuurgerichte interventies worden in dit rapport buiten beschouwing gelaten. Deze maatregelen en interventies spelen uiteraard

³ Volgens de WHO-definitie is sprake van overgewicht bij een BMI ≥ 25 kg/m² en obesitas bij een BMI ≥ 30 kg/m² ¹¹.

wel een belangrijke rol bij de preventie van gewichtsstijging, maar zijn al uitvoerig beschreven in eerder verschenen rapporten van het NIGZ⁶ en RIVM^{7,8,9,10}.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de methode van onderzoek beschreven. Dit bestaat uit een literatuuronderzoek, aangevuld met opinies van experts. In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de effectiviteit van nationale en lokale maatregelen gepresenteerd vanuit de invalshoek van de hoofdfactor. In hoofdstuk 4 worden de effecten van drie kansrijke maatregelen (twee gericht op bewegen en één gericht op voeding) op gewicht doorgerekend. In hoofdstuk 5 wordt een korte beschouwing gegeven van de resultaten en wordt de conclusie beschreven. In twee achtergronddocumenten worden de nationale en lokale maatregelen ter preventie van gewichtsstijging uitgebreid beschreven. Achtereenvolgens komen aan bod: het aangrijpingspunt, de inhoud, de bewijslast en de kansen voor invoering van de betreffende maatregel op nationaal niveau (achtergronddocument A) en lokaal niveau (achtergronddocument B).

2 Methode

2.1 Selecteren van maatregelen

2.1.1 Literatuurstudie

Er is een literatuurstudie uitgevoerd naar maatregelen gericht op bewegen, voeding, gewichtsstijging en overgewicht, waarbij voor de selectie de volgende criteria zijn gehanteerd:

- De interventie moet omgevingsgericht zijn
- Er moet betrokkenheid zijn van andere sectoren of partijen buiten het volksgezondheidsdomein
- Er moet sprake zijn van collectieve preventie

Via (overzichts)artikelen van het literatuurbestand Pubmed (www.pubmed.com) zijn maatregelen geïdentificeerd. Er is gezocht met verschillende combinaties van zoektermen zoals; 'preview', 'obesitas', 'overweight', 'environment', 'policy', 'physical activity', 'exercise', 'nutrition', 'food'. Daarnaast is gezocht via internet en referentielijsten. Tevens zijn er maatregelen geselecteerd die in de literatuur als kansrijk zijn beschreven, maar waarvan effecten nog niet zijn onderzocht. Door de maatschappelijke belangstelling voor overgewicht en de snelle ontwikkeling van maatregelen op dit gebied is in dit rapport geen sprake van een uitputtende beschrijving.

2.1.2 Expertopinions

De vanuit de literatuur gevonden effectiviteit van de omgevingsgerichte maatregelen is leidraad geweest bij het selecteren van de meest kansrijke maatregelen. Om inzicht te krijgen in de haalbaarheid van invoering van de maatregelen en relevantie van de maatregel is een vragenlijst (zie Bijlage 1) voorgelegd aan 12 experts. Bij hen is nagegaan of hun oordeel betreffende de effectiviteit van de maatregel consistent was met de resultaten afkomstig uit de literatuur. Negen experts hebben de vragenlijst geretourneerd (zie Bijlage 2). Deze waren afkomstig uit het beleid, de praktijk en de wetenschap.

- Haalbaar: de maatregel is waarschijnlijk goed te implementeren vanuit diverse partijen of in samenwerking met andere partijen.
- Relevant: de maatregel wordt voor bepaalde groepen als mogelijkheid gezien om gewichtsstijging tegen te gaan.

2.1.3 Bepaling kansrijkheid van maatregelen

Experts konden de haalbaarheid en relevantie beoordelen met hoog, gemiddeld of laag. De kansrijkheid van een maatregel is groot wanneer (a) de effectiviteit van interventie is aangetoond of er een relatie tussen de omgevingsfactor en gewicht in de literatuur is aangetoond en (b) de invoering van de maatregel haalbaar en relevant wordt gevonden. De maatregelen zijn beschreven vanuit de meest betrokken partij. Tabel 1 geeft een overzicht van de betrokken partijen op nationaal en lokaal niveau.

2.2 Schatting van effect van doorvoeren maatregelen op gewicht

Van een aantal maatregelen uit het rapport is geschat wat het effect van doorvoering van de maatregel is op het gewicht van de doelgroep. Ten behoeve hiervan zijn drie kansrijke maatregelen geselecteerd: twee maatregelen gericht op bewegen en één maatregel gericht op voeding. Deze selectie is gebaseerd op:

- aanwezige effecten of gevonden relaties van de maatregel
- aanwezige kwantitatieve gegevens per maatregel
- voldoende implementatiekansen van de maatregel

Bij de berekening is gebruikgemaakt van een aantal aannames ten aanzien van beweeg- en voedingsgedrag. Hoewel deze gegevens voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden, geven ze wel een indicatie van de effecten van invoering hiervan.

Tabel 1 Overzicht van betrokken partijen ter preventie van gewichtsstijging

Nationaal	Lokaal
Media	Ruimtelijke ordening
Onderwijs	Beheer openbare ruimte
Financiën	Onderwijs
Voedingsmiddelenindustrie	Werkgevers
	Beheer kantines
	Sport en recreatie

3 Integrale aanpak preventie gewichtsstijging

3.1 Aangrijpingspunten

Verschillende factoren in de omgeving dragen bij aan de obesogene omgeving. Zo kunnen reclamecampagnes voor energierijke producten de consument verleiden tot het eten van energierijke producten, maar is ook het aanbod van grote porties een oorzaak van een hogere energie-inname. Gezonde voeding (zoals groente en fruit) is vaak nog onvoldoende concurrerend met snacks en snoepgoed, en in sommige gevallen ook duurder. Inactiviteit wordt bevorderd door onvoldoende speelmogelijkheden of hoge kosten verbonden aan lidmaatschap van een sportschool. Door verstedelijking verdwijnen bijvoorbeeld veel groene zones, speelterreinen en parken uit de stad. Schoolpleinen worden na schooltijd afgesloten, zodat daar niet gespeeld kan worden. Voorzieningen (zoals sportvoorzieningen) verdwijnen door herstructurering vaker naar de rand van de stad of er zijn onvoldoende aantrekkelijke wandel- en fietspaden om verschillende voorzieningen te bereiken. Door deze ontwikkelingen ontstaan steeds minder mogelijkheden om te bewegen, zoals fietsen en wandelen naar voorzieningen, school of werk. Ook een onveilige omgeving door bijvoorbeeld slechte verkeersveiligheid kan belemmerend werken. Veel kinderen worden met de auto naar school gebracht en een kwart van de mensen gaat met fiets naar het werk. Het sporten staat onder druk door hoge kosten voor sportvoorzieningen, waardoor sporten niet voor iedereen betaalbaar is. Gymlokalen van scholen, bedrijven of gezondheidscentra staan buiten openingstijden vaak leeg (gebrek aan functievermenging), waardoor mogelijkheden om te bewegen ook onbenut blijven. Voor voeding geldt dat energierijke voedingsproducten op steeds meer verkooppunten te verkrijgen zijn of in steeds meer kantines van scholen, werk en sportgelegenheden worden aangeboden. Op lokaal en nationaal niveau zijn er verschillende maatregelen mogelijk die gewichtsstijging tegen kunnen gaan. Deze worden hieronder beschreven.

3.2 Omgevingsgerichte maatregelen op nationaal niveau⁴

Op nationaal niveau zijn de media, de voedingsmiddelenindustrie en de sectoren onderwijs en financiën partijen die de omgeving positief kunnen beïnvloeden. In Tabel 2 staan maatregelen met bijbehorende bewijslast, kansen voor invoering en betrokken partijen vanuit verschillende invalshoeken weergegeven. In Achtergronddocument A worden deze maatregelen uitvoerig beschreven.

3.2.1 Bewijslast effectiviteit vanuit de literatuur

Bij zes van de negen maatregelen zijn ofwel geringe tot sterke effecten gevonden bij invoering van de maatregel ofwel relaties in de literatuur beschreven tussen de omgeving waar de maatregel op ingrijpt en het gedrag. Effectief is het verhogen van het aantal uren bewegingsonderwijs op school. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het effect op gewicht van het goedkoper aanbieden van groente en fruit, etiketteren van voedingsmiddelen en het meer aanbieden van energiearme voedingsmiddelen. Wel wordt in de literatuur een relatie gevonden tussen frequent frisdrankgebruik en gewichtstoename. Een relatie is ook aanwezig tussen reclamebeleid en overgewicht, en voor het innemen van te grote porties en overgewicht. Er is geen effectiviteit bekend van invoering van de maatregelen: het imago verbeteren van groente en fruit, de deskundigheid bevorderen van leerkrachten over

⁴ De referenties van de maatregelen op nationaal niveau staan beschreven in Achtergronddocument A.

gewichtsstijging of overgewicht, en het subsidiëren en stimuleren van sport- en beweegmogelijkheden.

Tabel 2 Omgevingsgerichte maatregelen op nationaal niveau

Maatregelen	Voeding/ Bewegen	Bewijslast vanuit literatuur	Implementatie kansen ¹	Betrokken partijen
Media				
Verbeteren imago groente en fruit	Voeding	Geen effecten bekend	**	LNV, OCW, voedingsmiddelen- industrie en VWS
Aanscherpen reclamebeleid energierijke voedingsmiddelen	Voeding	Geen effecten bekend, wel relatie ongezond eetpatroon en reclame	**	FNLI, Voedingsmiddelen- industrie, LNV, OCW, VWS
Onderwijs				
Verhogen aantal uren bewegingsonderwijs	Bewegen	Sterk effect op beweeggedrag	***	OCW, sportorganisaties, VWS
Deskundigheid gewichtsstijging/overgewicht leerkrachten	Voeding Bewegen	Geen effecten bekend	**	OCW, lerarenopleiding, VWS
Financiën				
Goedkoper aanbieden gezonde producten, zoals groente en fruit	Voeding	Gering effect op consumptie groente en fruit	*	Financiën, LNV, voedingsmiddelen- industrie en VWS
Subsidiëren en stimuleren sport- en beweegmogelijkheden	Bewegen	Geen effecten bekend	**	Sport en Welzijn, sportorganisaties, zorgverzekeraars
Voedingsmiddelenindustrie				
Etikettering voedingsproducten (met informatie over samenstelling en hoeveelheid energie)	Voeding	Geen eenduidige effecten gevonden op keuze gezonde voedingsproducten	**	Voedingsmiddelen- industrie, Voedingscentrum, LNV, VWS
Beperken grote porties	Voeding	Geen effecten bekend, wel relatie grote porties en overgewicht	**	Voedingsmiddelen- industrie, Voedingscentrum, LNV, VWS
Verhogen aanbod energiearm producten in frisdrank- en snoepautomaten	Voeding	Enkele effecten op keuze gezonde voedingsproducten, relatie tussen frequent frisdrank gebruik en gewichtstoename	***	Werkgevers, onderwijs, sport, recreatie en welzijn

¹ * minst kansrijk ** kansrijk, *** meest kansrijk

3.2.2 Invoering van maatregelen op gebied van voeding

Bij de invoering van maatregelen op het gebied van voeding spelen vooral partijen zoals media, onderwijs, financiën en voedingsmiddelenindustrie een rol. De industrie speelt een belangrijke rol bij de samenstelling en de portiegrootte van en de informatie over de voedingsmiddelen. De media kunnen hierbij aansluiten door het verspreiden van een objectieve, duidelijke en consistente boodschap naar het publiek. Ten aanzien van verantwoorde reclame over energierijke producten zijn al afspraken gemaakt met de Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie, maar deze kunnen nog verder worden uitgebreid. Toezicht op reclame zal de effectiviteit vergroten. Om het imago te verbeteren van gezonde producten zijn goede marketing, tijd en timing belangrijke voorwaarden. Hoewel financiële en commerciële belangen van de voedingsmiddelenindustrie belemmerend

kunnen werken bij het doorvoeren van bepaalde maatregelen, neemt de voedingsmiddelenindustrie wel steeds vaker eigen verantwoordelijkheid. Een voorbeeld hiervan is het invoeren van het logo ‘Ik kies bewust’ en het op de markt brengen van ‘light’producten. Effectiviteit van landelijke maatregelen wordt vergroot als op lokaal niveau ook gezond voedingsbeleid wordt gehanteerd, zoals op scholen en in bedrijven. Het goedkoper of gratis aanbieden van gezonde producten, zoals groente en fruit kan alleen als hier subsidie voor wordt gegeven. Hierbij kan de prijsregelgeving van de EU met minimale prijsafspraken over groente en fruit belemmerend werken. De experts verwachten het aanpassen van het aanbod in frisdrankautomaten haalbaar.

3.2.3 Invoering van maatregelen op gebied van beweging

Bij de invoering van bewegingsstimulerende maatregelen spelen de sectoren onderwijs en financiën een rol. Het ministerie van OCW kan de verhoging van het aantal uur beweegonderwijs op school stimuleren, door het beschikbaar stellen van geld voor vakleerkrachten. Bij het aanbieden van meer uren bewegingsonderwijs kan samenwerking worden gezocht met lokale en nationale sportorganisaties. De deskundigheid van leerkrachten ten aanzien van het belang van bewegen en preventie van overgewicht kan worden bevorderd tijdens de opleiding of bij nascholingscursussen. Lichaamsbeweging kan ook worden bevorderd door het wegnemen van eventuele financiële belemmeringen bij mensen met een laag inkomen. Dit kan door het aanbieden van een gereduceerde prijs, sportpas of subsidie vanuit de gemeente, maar ook door vergoeding van sporten door zorgverzekeraars. Vooral het verhogen van het aantal uren bewegingsonderwijs wordt door experts goed haalbaar geacht.

3.2.4 Meest kansrijke maatregelen op nationaal niveau

Op basis van de bewijslast voor een relatie tussen de omgeving en het gedrag of de effectiviteit van de interventie, en de haalbaarheid van de invoering, komen twee maatregelen als meest kansrijk op nationaal niveau naar voren, te weten:

- verhogen van aantal uur bewegingsonderwijs op school
- aanbieden van energiearm aanbod in frisdrankautomaten

Maatregelen die gemiddeld kansrijk lijken, zijn het verbeteren van het imago van groente en fruit, het etiketteren van voedingsmiddelen, het aanscherpen van reclamebeleid, het bevorderen van de deskundigheid over gewichtsstijging/overgewicht bij leerkrachten, het subsidiëren en stimuleren van meer bewegen en sport en het beperken van te grote porties voedingsmiddelen. Van deze maatregelen is geen (eenduidige) effectiviteit of relatie met overgewicht aangetoond of deze maatregelen worden als minder haalbaar gezien dan de andere maatregelen. Het goedkoper aanbieden van groente en fruit wordt als minst kansrijk gezien. Van deze maatregel zijn wel effecten onderzocht (en geringe effecten gevonden), maar er zijn veel barrières aanwezig bij de implementatie hiervan. Deze barrières zijn gerapporteerd in de literatuur, en zij zijn eveneens aangegeven door experts.

3.3 Omgevingsgerichte maatregelen op lokaal niveau⁵

Op lokaal niveau kunnen de gemeentelijke sectoren zoals ruimtelijke ordening, beheer openbare ruimte, onderwijs, sport en recreatie een rol spelen bij het tegengaan van gewichtsstijging. Ook zijn partijen die verantwoordelijk zijn voor het beheer van kantines of werkgevers mogelijk belangrijke actoren. In Tabel 3 staat een aantal maatregelen vanuit verschillende invalshoeken met bijbehorende bewijslast, kansen voor invoering en betrokken

⁵ De referenties van de maatregelen op lokaal niveau staan beschreven in Achtergronddocument B.

partijen weergegeven. In Achtergronddocument B staan de inhoud, de bewijslast en kansen voor invoering van de maatregel uitvoerig beschreven.

Tabel 3 Omgevingsgerichte maatregelen op lokaal niveau

Maatregel	Voeding/ Bewegen	Bewijslast vanuit literatuur	Implementatie Kansen ¹	Betrokken partijen
Ruimtelijke ordening				
Voorzieningen op loop- en fietsafstand (zoals sportvoorzieningen)	Bewegen	Aanwezigheid sportvoorzieningen relatie met beweeggedrag	**	Volksgezondheid, transport, MKB, sport
Groene zones, sportvelden en speelruimte	Bewegen	Aanwezigheid sportvelden en groene zones relatie met beweeggedrag	**	Volksgezondheid, welzijn, sport, vergunningenverstrekkers, landbouw, natuur
Aantrekkelijke en veilige wandel- en fietspaden	Bewegen	Relatie met beweeggedrag en overgewicht	***	Volksgezondheid en welzijn
Schoolpleinen beweegvriendelijk maken	Bewegen	Effectief op beweeggedrag	***	Onderwijs, sport, recreatie, volksgezondheid
Verkeersveilige inrichting van de wijk	Bewegen	Geen eenduidige effecten gevonden	**	Volksgezondheid
Locaties voor snack en fastfood verkoop	Voeding	Geen effecten bekend	*	Werkgevers, vergunningenverstrekkers
Beheer openbare ruimte				
Veilige en schone omgeving	Bewegen	Geen effecten bekend	**	Volksgezondheid, welzijn
Onderwijs				
Gezonde schoolomgeving	Bewegen Voeding	Aanwezige sportmogelijkheden effectief op beweeggedrag	***	Sport, recreatie en volksgezondheid
Bewegingsonderwijs laten aansluiten bij doelgroep	Bewegen	Geen effecten bekend	**	Sport, recreatie en volksgezondheid
Ontmoedigingsbeleid bij scholen voor auto's/parkeerbeleid	Bewegen	Geen effecten bekend	*	Verkeer en vervoer, volksgezondheid
Werkgevers				
Subsidiëren en stimuleren fietsen naar het werk	Bewegen	Sterk effect op beweeggedrag	***	Financiën, volksgezondheid en welzijn
Beheer kantines				
Aanpassen aanbod kantines en restaurants door verkoop energiearme producten	Voeding	Effectief op consumptie gezonde producten	***	Onderwijs, sport en recreatie, zorg en welzijn
Labelen energiearme voedingsproducten in kantines om gebruik te stimuleren	Voeding	Weinig effecten gevonden	**	Onderwijs, sport en recreatie, zorg en welzijn
Sport en recreatie				
Optimaal gebruik faciliteiten	Bewegen	Beschikbaarheid relatie met beweeggedrag	***	Onderwijs, zorg, sportorganisaties en werkgevers
Stimuleren samenhangend sportaanbod	Bewegen	Geen effecten bekend	**	Welzijn, volksgezondheid, sportorganisaties

¹ * *minst kansrijk*, ** *kansrijk*, *** *meest kansrijk*

3.3.1 Bewijslast effectiviteit vanuit de literatuur

Bij acht van de vijftien maatregelen op lokaal niveau zijn in de literatuur ofwel effecten van invoering gevonden ofwel is een relatie tussen de omgeving en het beweeg- of voedingsgedrag aangetoond. Effectief zijn het invoeren van beweegvriendelijke schoolpleinen, het aanbieden van een gezonde schoolomgeving met sportmogelijkheden, het subsidiëren en stimuleren van fietsen naar het werk en het uitbreiden van het aanbod in kantines met meer energiearme voedingsmiddelen. Verder is er een relatie gerapporteerd tussen lichamelijke activiteit en de nabijheid van sportvoorzieningen, sportvelden, meer groen, aantrekkelijke wandel- en fietspaden en toegankelijkheid faciliteiten. De effectiviteit van verkeersveilige inrichting van de wijk en het labelen van energiearme producten is niet eenduidig aangetoond. Van de overige vijf maatregelen op lokaal niveau is geen effectiviteit bekend.

3.3.2 Invoering van maatregelen op gebied van voeding

Bij het invoeren van maatregelen op het gebied van voeding spelen kantinebeheerders en verstrekkers van vergunningen een belangrijke rol. Kantinebeheerders kunnen meer gezonde voedingsproducten aanbieden op school, op het werk en in sport- en recreatiegelegenheden. Het onder de aandacht brengen van energiearme voedingsproducten door labelen kan mogelijk het gebruik nog verder stimuleren. Commerciële en financiële belangen van kantinebeheerders kunnen mogelijk belemmerend werken. Tevens is het moeilijk haalbaar om snackbars en andere fastfoodzaken te weren in de wijk. Er kunnen hierover wel afspraken gemaakt worden met de gemeente bij het verstrekken van vergunningen. Vooral het aanpassen van het aanbod in kantines door verkoop van energiearme producten wordt door de experts haalbaar geacht.

3.3.3 Invoering van maatregelen op gebied van beweging

Partijen en sectoren die een rol spelen bij het invoeren van bewegingsstimulerende maatregelen zijn ruimtelijke ordening, beheer openbare ruimte, onderwijs, werkgevers en sport/recreatie. De sector ruimtelijke ordening speelt een essentiële rol bij het realiseren van aantrekkelijke wandel- en fietspaden, groene zones, sportvelden, sportvoorzieningen en beweegvriendelijke schoolpleinen. In een omgeving met meer beweegmogelijkheden zal de drempel om te bewegen lager zijn. Het is van belang dat de omgeving ook veilig en schoon is. Op dit moment is er veel aandacht voor omgeving en bouw in relatie met gezondheid. Nieuwe of herstructureringswijken bieden goede mogelijkheden om maatregelen op het gebied van ruimtelijke ordening door te voeren. Zo kunnen lokale maatregelen bijvoorbeeld worden ondersteund door de eis van het ministerie van VROM om minimaal 3% speelruimte binnen wijken te hebben. Ook stimuleert het ministerie van LNV groen in de stad. Een belemmering is echter dat stedenbouwkundige processen complex zijn en lang duren. Overige belemmeringen zijn de organisatie van toezicht, het onderhoud en de hieraan verbonden kosten. Vanuit de BOS-impuls kan echter financiering verkregen worden om op lokaal niveau de samenhang tussen buurt, onderwijs en sport te verbeteren. Experts verwachten dat vooral de volgende maatregelen goed haalbaar zijn: aantrekkelijke wandel- en fietspaden, beweegvriendelijke schoolpleinen, gezonde schoolomgeving, subsidiëren en stimuleren van fietsen naar het werk en optimaal gebruik van bestaande faciliteiten.

3.3.4 Meest kansrijke maatregelen op lokaal niveau

Op basis van de bewijslast voor een relatie tussen de omgeving en het gedrag of de effectiviteit van de interventie, en de haalbaarheid van invoering, komt een aantal maatregelen als meest kansrijk op lokaal niveau naar voren, te weten:

- aanleggen van aantrekkelijke wandel- en fietspaden
- ‘beweegvriendelijk’ maken van schoolpleinen

- inrichten van gezonde schoolomgeving
- subsidiëren en stimuleren van fietsen naar het werk
- aanpassen van aanbod kantines door verkoop energiearme producten
- optimaal gebruiken van bestaande sport- en recreatiefaciliteiten

Maatregelen die gemiddeld kansrijk lijken zijn het realiseren van voorzieningen op loop- en fietsafstand, het realiseren van groene zones en sportvelden, het verkeersveilig inrichten van wijken, het realiseren van een veilige en schone omgeving, het aansluiten van het bewegingsonderwijs bij de doelgroep, het stimuleren van energiearme voedingsmiddelen door labeling, en het stimuleren van een samenhangend sportaanbod. Het terugdringen van snackbars en fastfoodzaken en ontmoedigingsbeleid voor auto's bij scholen worden als minst kansrijk gezien. Van deze maatregelen is geen effectiviteit bekend. Ook worden veel barrières verwacht bij de invoering ervan.

4 Effect invoering maatregelen op gewicht

4.1 Introductie

Om te bepalen welke winst potentieel te behalen is met het invoeren van de in hoofdstuk 3 genoemde maatregelen, is een aantal kansrijke maatregelen doorgerekend op hun effect op gewicht. Deze maatregelen zijn: (1) het uitbreiden van het aantal uren bewegingsonderwijs op school, (2) het stimuleren van het fietsen naar het werk en (3) het aanbieden van meer energiearme frisdranken in automaten. Deze analyse betreft een eenvoudige berekening die bedoeld is om een indicatie te krijgen van de mate waarin deze maatregelen kunnen bijdragen aan de preventie van gewichtsstijging. Het betreft hier alleen het doorrekenen van de te behalen gewichtsdaling op korte termijn. Met korte termijn wordt hier bedoeld te behalen resultaten in een jaar. Op basis van deze berekeningen is het niet mogelijk aan te geven wat dit betekent voor het percentage mensen met overgewicht in Nederland op langere termijn.

4.2 Scenario's

Er worden twee berekeningen uitgevoerd, namelijk:

- 1) de gezondheidswinst volgens een maximum scenario, waarbij wordt uitgegaan van een ideale uitgangssituatie;
- 2) de gezondheidswinst volgens een minimum scenario, waarbij alle aannames zo conservatief mogelijk zijn gesteld. Dit is minimaal haalbaar.

Bij de berekeningen is gekeken naar het effect van de maatregel op gewichtsstijging, zonder rekening te houden met andere factoren die van invloed kunnen zijn.

Gewichtsstijging wordt veroorzaakt door een energieoverschot door ofwel teveel eten of te weinig bewegen. Bij een energieoverschot van 7300 kcal wordt gemiddeld 1 kg vet opgeslagen. De gemiddelde gewichtsstijging van een volwassene individu is ongeveer 0,5 kg per jaar⁸. De uitkomsten van de berekeningen worden hier tegen afgezet.

4.3 Doelstellingen per maatregel

In Tabel 4 staan de doelstellingen per scenario weergegeven. Bij de berekeningen van de drie maatregelen zijn aannames gemaakt, die gebaseerd zijn op beschikbare gegevens over de betreffende doelgroep. Bij de berekening is géén rekening gehouden met compensatiegedrag. In de praktijk zal dit mogelijk wel kunnen: mensen die meer gaan bewegen kunnen tegelijkertijd ook meer gaan eten.

Tabel 4 Doelstellingen per maatregel

Maatregel	Huidige situatie	Maximum scenario	Minimum scenario
<i>Voeding</i>			
Aanpassen aanbod frisdrankautomaten op scholen voortgezet onderwijs (vo) voor leerlingen 12-16 jaar	30% van de leerlingen drinkt niet-light frisdrank op vo	0% van de leerlingen drinkt niet-light frisdrank op vo	25% van de leerlingen drinkt niet-light frisdrank op vo
<i>Bewegen</i>			
Stimuleren woon-werkverkeer met fiets bij afstand van 0-7 km uur voor werkenden	25% werkenden met fiets naar werk binnen afstand 0-7 km	35% werkenden met fiets naar werk binnen afstand 0-7 km	30% werkenden met fiets naar werk binnen afstand 0-7 km
Meer beweeglessen op school voor 8-12 jarigen	Kinderen krijgen gemiddeld 1 uur lichamelijke opvoeding	Kinderen krijgen 5 uur lichamelijke opvoeding	Kinderen krijgen 2-3 uur lichamelijke opvoeding

4.4 Aanbod water en light frisdranken in frisdrankautomaten

Het (deels) vervangen van frisdrank door water of light-dranken in automaten op scholen in het voortgezet onderwijs (vo) kan mogelijk leiden tot een daling in de consumptie van suikerhoudende frisdranken. Bij de berekeningen is uitgegaan van de volgende aannames:

- Uit de voedselconsumptiepeiling van 2003 (VCP-3) blijkt dat van de 12-16 jarigen 30% suikerhoudende frisdranken buitenshuis drinkt en 3% light frisdranken. Deze jongeren drinken hiermee gemiddeld 359 gram per dag aan suikerhoudende frisdranken. Dat betekent iets meer dan één blikje van 0,33 l per dag en 7 blikjes per week. Aangezien 12-16 jarigen vijf dagen op school zitten is verondersteld dat zij 5 van de 7 consumpties op school drinken;
- In totaal heeft het voortgezet onderwijs (vo) 925.000 leerlingen. Dertig procent, dus 277.500 leerlingen drinkt gemiddeld 1 blikje per dag suikerhoudende frisdrank op scholen;
- Een blikje (0,33 l) frisdrank bevat gemiddeld 125 kcal. Bij 40 schoolweken betekent dat $125 \text{ kcal} \times 40 \times 5 \text{ blikjes} = 25000 \text{ kcal}$ per jaar per leerling uit het voortgezet onderwijs;
- Bij het aanpassen van het aanbod in frisdrankautomaten op scholen is de aanname gemaakt dat leerlingen niet thuis gaan compenseren of in de pauze naar de supermarkt gaan om alsnog suikerhoudende frisdrank te kopen.

Het maximumscenario gaat er vanuit dat alle automaten op scholen worden verbannen en leerlingen geen frisdrank meer kunnen kopen op school. In België en Frankrijk is deze maatregel al doorgevoerd. Dat betekent dat alle 277.500 leerlingen (30%) geen frisdrank meer kunnen drinken op school. Met deze maatregel is in principe een winst te behalen van 1,0 kg per jaar per persoon voor de totale populatie leerlingen voortgezet onderwijs (vo). Voor de 'frisdrank op school gebruikers' is een winst van 3,4 kg per jaar per persoon mogelijk indien zij niet alsnog thuis frisdrank gaan drinken. De verwachting is echter wel dat deze scholieren op een andere wijze hun frisdrank kopen. Daarom is het compleet of gedeeltelijk vervangen van de suikerbevattende frisdrank voor de light versie mogelijk een betere aanpak.

Het meer conservatieve scenario ofwel het minimum scenario gaat er vanuit dat nog maar 25% van de leerlingen (n=231.250) nog suikerhoudende frisdranken drinkt in plaats van 30%. Deze aanpassing levert een daling in gewicht op van 0,2 kg per persoon per jaar voor de totale populatie leerlingen voortgezet onderwijs. De daling van 30% naar 25% is mogelijk

door suikerhoudende frisdranken gedeeltelijk te vervangen door light frisdranken of water. Het goedkoper aanbieden van water en light frisdranken kan de verkoop stimuleren.

4.5 Stimuleren fietsen naar het werk

Het subsidiëren of anderszins stimuleren van fietsen naar het werk kan het fietsgedrag stimuleren. Bij de berekeningen is uitgegaan van de volgende aannames:

- Uit cijfers van CBS blijkt dat een kwart van de werkende bevolking in 2004 met de fiets naar het werk gaat bij 0-7 km. Het totale aantal werkenden wonend op afstand van 0-7 km tot het werk is 2.480.000, hiervan gaan dus 620.000 personen fietsend naar het werk;
- Bij fietsen naar het werk in een tempo van 16 km per uur wordt 6 MET⁶ verbruikt¹². Ter vergelijking: fietsen in een tempo van 20 km per uur is 8 MET. Bij zittend reizen (bus/auto) wordt ongeveer 1 à 2 MET verbruikt. Dat betekent dat het energieverbruik met 4 MET kan toenemen, overeenkomstig met circa 4,7 kcal/min;
- Het aantal fietsdagen naar het werk is ongeveer 184 dagen. Hierbij wordt uitgegaan van 52 weken – 6 weken vakantie= 46 weken en 4 dagen per week werken;
- Wanneer gemiddeld 30 minuten (15 minuten heen en 15 minuten terug) per dag wordt bewogen met 4 MET (6 -2 MET) dan worden per dag 141 kcal verbrand. Bij 184 dagen worden 25944 kcal verbrand;
- Het fietsen naar het werk gaat niet ten koste van andere lichamelijke activiteiten. De restactiviteit blijft gelijk. Dit geldt ook voor de energie-inname.

In het maximale scenario wordt er vanuit gegaan dat 35% van de werknemers fietst naar het werk in plaats van 25%. Dat betekent dat een daling van gewicht is te realiseren van 0,4 kg per jaar per persoon. Wanneer conservatiever wordt gerekend met een stijging van 25% naar 30% fietsenden is een daling mogelijk van 0,2 kg per jaar per persoon voor werkenden met een woon-werkafstand van 0-7 km.

4.6 Uitbreiding lichamelijke opvoeding op school

Het aanbieden van meer beweglessen op school heeft een positieve invloed op het beweeggedrag van kinderen¹³ en kan indirect leiden tot een effect op het gewicht. Bij de berekeningen is uitgegaan van de volgende aannames:

- Bij de populatie 8-12 jarigen is veel winst te behalen op gewichtsstijging. Slechts 20% van deze doelgroep voldoet aan de norm gezond bewegen¹⁴;
- Bij de gymles (gemiddeld 4 MET = 4,6 kcal/min) wordt per uur ongeveer 275 kcal besteed. Bij een gewone les (2,5 MET= 2,9 kcal/min) wordt ongeveer 175 kcal. Het verschil is daarom 100 kcal per uur;
- Indien wordt uitgegaan van 40 schoolweken dan is het verschil in energiegebruik bij 1 extra uur gym per week 40 x 100 kcal = 4000 kcal;
- Bij het aanbieden meer (naschoolse) gym op school wordt de aanname gemaakt dat een kind daardoor niet minder gaat bewegen na schooltijd.

Bij het maximum scenario wordt er vanuit gegaan dat 5 uur gym wordt gegeven op scholen in plaats van 1 uur gym. Vijf uur per week gymles is haalbaar in de gemeente Rotterdam. In deze stad wordt al op diverse basisscholen 5 uur gymles per week aangeboden. Wanneer 5 uur gym op alle basisscholen in Nederland wordt doorgevoerd in plaats van 1 uur zal dit neerkomen op effectief 4 x 45 minuten=3 uur meer bewegen. Dit kan leiden tot een maximale relatieve daling in gewicht van (3x 4000)/7300 kcal= 1,6 kg per persoon per jaar bij het

⁶ MET is Metabolic equivalent

totaal aantal 8-12 jarigen, uitgaande van de hierboven beschreven aannames. Het minimum scenario gaat uit van een uitbreiding van 45 tot 90 minuten gymles per week en zal leiden tot een maximale relatieve daling van 0,4-0,8 kg per jaar.

4.7 Conclusie berekeningen maatregelen

De effecten van de minimum scenario's van de hierboven genoemde maatregelen variëren tussen een relatieve daling van het gewicht van 0,2 kg tot 0,4 kg per persoon per jaar (zie Tabel 5). Vooral op scholen is veel winst te behalen door meer beweeglessen en het aanpassen van het aanbod in frisdrankautomaten. Het is wel de verwachting dat deze effecten vooral op korte termijn (binnen een jaar) het meest zichtbaar zijn en op langere termijn zullen uitdoven.

Tabel 5 Te behalen winst op gewichtsstijging volgens maximum en minimum scenario

Maatregel	Maximum scenario	Minimum scenario
<i>Voeding</i>		
Aanpassen aanbod in frisdrankautomaten op scholen vo	1,0 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal leerlingen voortgezet onderwijs	0,2 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal leerlingen voortgezet onderwijs
<i>Bewegen</i>		
Stimuleren woon-werkverkeer met fiets bij afstand van 0-7 km uur	0,4 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal werknemers dat fietst naar het werk	0,2 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal werknemers dat fietst naar het werk
Meer beweeglessen op school	1,6 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal 8-12 jarigen op basisscholen	0,4 kg minder gewichtsstijging voor totaal aantal 8-12 jarigen op basisscholen

5 Beschouwing

5.1 Meer interactie van verschillende maatregelen

Om een gezonde omgeving te kunnen realiseren ter preventie van gewichtsstijging is een mix van maatregelen noodzakelijk. Maatregelen op nationaal en lokaal niveau kunnen elkaar ondersteunen en versterken. Zo kan een gezonde schoolomgeving gestimuleerd worden door op nationaal niveau een minimaal aantal uren bewegingsonderwijs op scholen verplicht te stellen en op lokaal niveau beweegvriendelijke schoolpleinen in te richten. Het aanleggen van veilige wandel- en fietsroutes kan het actieve transport naar school bevorderen. Dit kan er ook voor zorgen dat volwassenen meer gaan fietsen naar het werk. Het geven van subsidies door werkgevers kan het fietsgebruik nog verder stimuleren. Het eten van gezonde voeding kan gestimuleerd worden door het aanbieden van aantrekkelijke en goedkope gezonde keuzes op school en op het werk. Automaten moeten voldoende variatie bieden aan energiearme dranken en voedingsmiddelen. Scholen en bedrijven kunnen hier zelf hun verantwoordelijkheid in nemen. Het realiseren van een gezonde omgeving kan ook ingezette leefstijlinterventies ondersteunen. Ondanks dat er wel steeds meer aandacht komt om gewichtsstijging integraal aan te pakken is dit tot op heden nog onvoldoende uitgewerkt.

5.2 Belemmeringen en kansen voor wet- en regelgeving

Het doorvoeren van een mix van maatregelen is in de praktijk nog erg lastig. Bij de invoering zijn vaak diverse barrières aanwezig. Zo kan het goedkoper maken van groente en fruit belemmerd worden door Europese prijsregelgeving. Binnen deze wet zijn minimale prijsafspraken gemaakt waardoor groente en fruit niet zomaar goedkoper kunnen worden aangeboden. Wet- en regelgeving kan ook stimulerend werken. Zo kunnen er nationaal krachtige instrumenten ingezet worden, zoals het verplichten van bewegingsonderwijs op school of het verbieden van snoep- en frisdrankautomaten op scholen. Bij roken heeft strenge wet- en regelgeving zijn vruchten afgeworpen.

5.3 Rollen en belangen van verschillende partijen

Op nationaal niveau vormen de sector onderwijs en de voedingsmiddelenindustrie belangrijke partijen. Lokaal zijn dit vooral de sectoren onderwijs, financiën, ruimtelijke ordening en sport. Integraal gezondheidsbeleid wordt gekenmerkt door samenwerking tussen de verschillende partijen. Tegengestelde belangen of prioriteiten van verschillende partijen kan de samenwerking belemmeren bij de aanpak van gewichtsstijging. Daarom is het van belang draagvlak bij verschillende partijen rondom de preventie van gewichtsstijging te realiseren en hierover afspraken te maken. Ook dient duidelijk te zijn welke rol de verschillende partijen bij deze aanpak kunnen vervullen. Rollen van verschillende partijen kunnen zijn: initiëren, coördineren, meeliften of meekijken⁷. Dit hangt af vanuit welke invalshoek de maatregel wordt ingezet. Bij het realiseren van een gezonde omgeving spelen vooral partijen buiten het volksgezondheidsdomein een belangrijke rol. De sector volksgezondheid kan bijdragen door het op de agenda zetten van preventie van overgewicht of het wegnemen van belemmeringen bij andere partijen. In het kader van het covenant overgewicht heeft het ministerie van VWS bijvoorbeeld een coördinerende rol bij de samenwerking tussen verschillende partijen.

5.4 Behoeft kennis over effectiviteit omgevingsgerichte maatregelen

Het effect van omgevingsgerichte maatregelen is nog onvoldoende onderzocht of niet eenduidig vastgesteld. Bovendien ontbreekt het aan inzicht in de belemmerende en bevorderende factoren die een rol spelen bij de invoering van de maatregel. De bewijslast voor effectiviteit van de maatregelen die in dit rapport als kansrijk zijn aangemerkt is enigszins beperkt. Slecht van een aantal is bekend dat invoering van deze maatregel effectief is, maar van de meeste maatregelen weten we alleen dat er een relatie is aangetoond tussen de omgevingsfactor en het beweeg- en/of voedingsgedrag in een aantal studies. Uit verschillende rapporten en studies lijkt de effectiviteit van een integrale aanpak van gezondheidsproblemen wel aannemelijk^{7,16}. Ook zijn leefstijlinterventies succesvoller wanneer tegelijkertijd een gezonde omgeving het gewenste gedrag ondersteunt⁴. Het aanbieden van meerdere maatregelen tegelijk zal mogelijk ook langere termijn effecten geven. Er is dan ook behoefte aan meer onderzoek naar de effectiviteit van omgevingsgerichte maatregelen. Hierbij is het van belang om meer inzicht te krijgen in de precieze inhoud van een omgevingsmaatregel, de effecten op langere termijn en de wijze waarop maatregelen moeten worden ingevoerd.

5.5 Conclusie

In dit rapport is een overzicht gegeven van kansrijke nationale en lokale omgevingsgerichte maatregelen ter preventie van gewichtsstijging. Deze zijn gerangschikt naar meest, gemiddeld en minst kansrijk. Tevens is een aantal partijen genoemd, zoals de sector onderwijs en werkgevers, die een belangrijke rol kan spelen bij de invoering van de meest kansrijke maatregelen. Ook internationaal zijn deze partijen belangrijke invalshoeken¹⁰. Van een drietal kansrijke maatregelen is een indicatie gegeven van de effecten op gewicht binnen een bepaalde doelgroep. Een voorzichtige schatting is dat met deze drie maatregelen afzonderlijk een relatieve gewichtsddaling van 0,2 kg tot 0,4 kg per jaar mogelijk is. Hierdoor zou de verwachte gewichtsstijging per volwassene per jaar (op dit moment gemiddeld 0,5 kg per jaar) gedeeltelijk kunnen worden tegengegaan. Een enkele maatregel is echter niet voldoende om gewichtsstijging in de bevolking tegen te gaan. Dit onderschrijft het belang van integraal gezondheidsbeleid waarbij zowel bij de omgeving als bij het individu wordt geïntervenieerd. Echter, tegengestelde belangen van betrokken partijen kunnen de integrale aanpak belemmeren. Daarom is het van belang dat er draagvlak gecreëerd wordt en afspraken gemaakt worden over de samenwerking en rolverdeling tussen de partijen. Een helder beleidskader en een goede infrastructuur zijn hierbij essentieel. Daarnaast is meer onderzoek wenselijk naar de mogelijke effecten en de wijze waarop de implementatie van deze omgevingsgerichte maatregelen het beste kan plaatsvinden.

ACHTERGRONDDOCUMENT A

Beschrijving nationale omgevingsgerichte maatregelen

Media

Imago verbeteren van groente en fruit

Uit de voedselconsumptiepeiling van 2003 (VCP-3) onder 19-30-jarigen blijkt dat de consumptie van groente en fruit onder de Nederlandse jongvolwassenen onvoldoende is¹⁷. Vrijwel geen enkele jongvolwassene eet voldoende groente (150 tot 200 gram per dag) en slechts 7-8% van de jongvolwassenen eet voldoende fruit (200 gram per dag). Op dit moment concurreren groente en fruit nog onvoldoende met snacks en snoepgoed.

Inhoud maatregel. Wil de consumptie van groente en fruit toenemen, dan zal het imago van groente en fruit verbeterd moeten worden. Mogelijkheden hiervoor zijn: het aanbieden van gratis (fun) fruit bij popconcerten, het promoten van groente en fruit via bekende sporters en filmsterren of groente en fruit verwerken in soapseries en in populaire tijdschriften voor jongeren.

Bewijslast literatuur. Er zijn geen effectstudies uitgevoerd bij de landelijke campagnes om het imago van groente en fruit te verbeteren³.

Kansen voor invoering. Om het imago van groente en fruit te verbeteren is samenwerking wenselijk tussen de partijen media, onderwijs, volksgezondheid, sport, landbouw en voedingsmiddelenindustrie. Experts geven aan dat om het imago te veranderen goede marketing, timing en tijd belangrijke voorwaarden zijn. De meeste experts achten deze maatregel wel haalbaar. De maatregel is in principe relevant voor iedereen, maar wordt vooral relevant geacht voor de jeugd en hun ouders.

Aanscherpen reclamebeleid energierijke voedingsmiddelen

Overmatige consumptie van energierijke producten (waaronder tussendoortjes en frisdrank met hoog vet- en/of suikergehalte) wordt gestimuleerd door omvangrijke reclamecampagnes. Er zijn gedragscodes door de Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie (FNLI) opgesteld die bepalen dat de informatie voor de consument juist en volledig moet zijn en dat de marketing gericht op kinderen terughoudend is. Toch worden voedingsmiddelen vaak ten onrechte aangeprezen als gezond. Het aanprijzen van 'gezonde' lollies met vruchtvlees (vergelijkbaar met fruit) is hiervan een voorbeeld. Deze bevatten slechts 3% vruchtvlees en 80% suiker. Volgens de gedragscodes mogen producenten ook alleen de term 'light' voeren als het product eenderde minder energie bevat dan de normale variant. Producten met het label 'light', zoals 'light' chips en 'light' rookworst, kunnen nog altijd veel calorieën bevatten. Een gunstige uitzondering hierop is de 'light' frisdrank met nauwelijks calorieën. Uit onderzoek is gebleken dat reclame van voedingsproducten vooral van invloed is op het eetpatroon van kinderen. Jonge kinderen zijn niet goed in staat onderscheid te maken in de objectiviteit van reclameboodschappen. Daarom dienen zij beter beschermd te worden tegen reclame van energierijke voedingsmiddelen¹⁸.

Inhoud maatregel. Het aanscherpen van reclamebeleid kan bijdragen aan het tegengaan van overconsumptie van energierijke voeding vooral bij kinderen. Daarbij gelden de volgende uitgangspunten:

- Gezondheidsclaims moeten gebaseerd zijn op wetenschappelijk onderzoek
- Reclame die verwijst naar producten met eigenschappen zoals 0% vet of 0%, die normaal gesproken al geen vet of suiker bevatten, moet worden verboden
- Het tonen van overmatige consumptie is verboden bij de marketing van producten
- Kinderidolen mogen niet actief een energierijk product aanprijzen

- Een product mag niet de suggestie wekken dat het gebruik van een product extra aanzien of status geeft onder leeftijdsgenoten
- Reclame voor energierijke voedingsmiddelen in het primair onderwijs wordt verboden
- Informatie over het product moet duidelijk en juist zijn

De gedragscode voor reclamebeleid is geaccepteerd door de Stichting Reclame Code en de code is in overeenstemming met de Europese koepelorganisatie Confédération des Industries Agro-Alimentaires (CIAA).

Bewijslast literatuur. Er zijn van deze maatregel geen directe effecten bekend op gewichtsstijging of overgewicht. De maatregel is wel effectief wat betreft het afbeelden van energierijke voedingsmiddelen, maar gedragscodes worden niet altijd nageleefd. De effectiviteit wordt afgezwakt door het ontbreken van controles en sancties van de gedragscode¹⁸.

Kansen voor invoering. Bij het aanscherpen van reclame is betrokkenheid van partijen, zoals landbouw, onderwijs en volksgezondheid en de NFLI van belang. Ook de Nederlandse Hartstichting zet zich in voor verdere ontwikkeling van regelgeving, goede procedures en betekenisvolle sancties op het gebied van voedselreclame. Het uitvoeren van controles en sancties kan de effectiviteit van de maatregel verhogen. Andere wetgeving (zoals de mediawet) en zelfregulerende richtlijnen (zoals de Nederlandse reclame code en het sponseringsconvenant voor scholen) kunnen ondersteunend zijn. Experts geven aan dat financiële en commerciële belangen van de voedingsmiddelenindustrie belemmerend kunnen werken bij het aanpassen van reclamebeleid. Zij verwachten dat de maatregel waarschijnlijk wel haalbaar is en vinden het relevant voor de jeugd.

Onderwijs

Verhogen aantal uren bewegingsonderwijs

In het kader van de decentralisatie wordt het verplichte aantal uren bewegingsonderwijs aan scholen (of gemeenten) zelf overgelaten. Onvoldoende aandacht voor lichamelijke activiteit op scholen en mogelijk ook het gebrek aan speciale leerkrachten vormen een barrière voor bewegingsonderwijs¹⁶. Gezondheidsbevorderende instituten (zoals het NIGZ) zetten zich daarom in om bewegingsonderwijs op scholen te stimuleren.

Inhoud maatregel. Het verplicht stellen van het aantal uren bewegingsonderwijs kan de lichamelijke activiteit binnen scholen behouden of zelfs verhogen. Om dit te ondersteunen zijn maatregelen en middelen nodig om gespecialiseerde onderwijskrachten op scholen aan te kunnen stellen. Ook is handhaving van de maatregel van belang om het aantal uren beweegonderwijs te garanderen.

Bewijslast literatuur. Uit onderzoek blijkt dat het verhogen van het aantal uren bewegingsonderwijs op school effectief is. Ook zijn leerlingen actiever als bewegingsonderwijs door vakleerkrachten worden gegeven¹⁹. De gevonden effectiviteit van de maatregel in de literatuur wordt sterk ondersteund door experts.

Kansen voor invoering. In Nederland is de gemeente Rotterdam een goed voorbeeld van het succesvol verhogen van het aantal uren bewegingsonderwijs. Op initiatief van basisscholen wordt op een aantal Rotterdamse scholen vijf keer per week gym aangeboden. Hierbij is sprake van een nauwe samenwerking met het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) om de gymlessen op scholen te verzorgen. Deze initiatieven worden door de plaatselijke politiek breed ondersteund. Op nationaal niveau kan het ministerie van OCW

bewegen op scholen ondersteunen door een minimaal aantal uren bewegingsonderwijs verplicht te stellen¹⁶. Voor de uitvoering is samenwerking op lokaal en nationaal niveau van belang. Ook partijen als sportorganisaties en volksgezondheid spelen een rol. Door het beschikbaar stellen van geld voor vakleerkrachten bewegingsonderwijs kan de haalbaarheid worden verhoogd. Experts geven als belemmering aan dat bewegingsonderwijs niet ten koste moet gaan van andere vakken, maar achten de maatregel goed haalbaar.

Deskundigheid bevorderen bij leerkrachten over voeding, bewegen en overgewicht

Leerkrachten krijgen steeds vaker te maken met leerlingen die overgewicht hebben, omdat overgewicht bij kinderen in de afgelopen jaren sterk is toegenomen^{2,21}. De verwachting is dat dit de komende jaren nog meer zal toenemen. Op dit moment heeft de toename in overgewicht c.q. gewichtsstijging nog geen prioriteit binnen het onderwijs. Ook op dit gebied biedt onderwijs een goede invalshoek om gewichtsstijging bij kinderen tegen te gaan.

Inhoud maatregel. Door de deskundigheid van leerkrachten ten aanzien van voeding, bewegen en overgewicht te bevorderen is overdracht van deze kennis mogelijk van de leerkracht naar de kinderen. Dit is te realiseren door bijscholing of uitbreiding van het lescurriculum van leerkrachten. Leerkrachten kunnen met deze kennis een rol spelen bij het tegengaan van gewichtsstijging en/of het signaleren van overgewicht.

Bewijslast literatuur. Deze maatregel is in Nederland nog maar beperkt uitgevoerd. Onderzoek naar de effecten hiervan heeft nog niet plaatsgevonden, maar wordt in literatuur wel als kansrijk beschreven⁷.

Kansen voor invoering. Deze maatregel heeft tot op heden nog geen (hoge) prioriteit gekregen binnen het onderwijs. Een aantal experts geeft aan dat leerkrachten tegenwoordig al steeds meer verantwoordelijkheden hebben en zij maar gedeeltelijk invloed kunnen uitoefenen op wat de kinderen en jongeren eten. De school kan deze maatregel ondersteunen door het introduceren van beleid met betrekking tot voeding en bewegen. Samenwerking tussen partijen als onderwijs, lerarenopleiding en volksgezondheid is hierbij van belang. De experts denken dat de maatregel wel haalbaar is.

Financiën

Goedkoper aanbieden van groente en fruit

Gezonde voeding is vaak duurder dan ongezonde voeding. Voor groente en fruit geldt dat wanneer de prijs onder een bepaald niveau daalt de producten van de markt worden gehaald door EU financiën en dus moeilijk verkrijgbaar zijn²². Toekomstige ontwikkelingen in Europese landbouwsubsidies kunnen groente en fruit onevenredig veel duurder maken en daarmee de daling in groente- en fruitconsumptie versterken²³.

Inhoud maatregel. Het goedkoper beschikbaar maken van groente en fruit kan de consumptie ervan stimuleren.

Bewijslast literatuur. Uit onderzoek is gebleken dat het afschaffen van de EU-prijsregelgeving 1,8 % (of 5 à 6 gram per persoon) meer groente- en fruitconsumptie tot gevolg heeft²².

Kansen voor invoering. Het goedkoper aanbieden van groente en fruit is mogelijk op diverse plekken, zoals supermarkten of bedrijven. Om de maatregel goed te kunnen uitvoeren is ondersteuning vanuit de sector financiën nodig. Samenwerking met partijen, zoals landbouw,

voedingsmiddelenindustrie en volksgezondheid is gewenst. Een belemmering bij deze maatregel is het kader van de EU-regelgeving. Experts geven aan dat financiële en commerciële belangen van de voedingsmiddelenindustrie een beperkende factor kan zijn bij het implementeren van deze maatregel. Zij beoordelen de maatregel ook als matig haalbaar. De maatregel is in principe relevant voor iedereen, zoals jongeren, mensen met een lage sociaal economische status (SES), allochtone vrouwen en werknemers.

Subsidiëren sport- en beweegmogelijkheden

Hoge kosten voor sportvoorzieningen vormen een barrière om te sporten of om te bewegen^{24,25}. Mensen die hoge kosten als barrière ervaren voor lichamelijke activiteit zijn minder vaak geneigd zwaar intensief te bewegen.

Inhoud maatregel. Het wegnemen van hoge kosten als barrière om te sporten kan bijdragen aan een verhoging van het beweeggedrag. Op nationaal niveau kunnen zorgverzekeraars een rol spelen door het (gedeeltelijk) vergoeden van sporten via het zorgverzekeringpakket. Echter gemeentelijk beleid kan hier ook ondersteunen door sporten te financieren via een sportpas of een kennismakingspas.

Bewijslast literatuur. Er zijn geen effecten onderzocht (en dus bekend) dat de maatregel zal leiden tot meer bewegen of sporten.

Kansen voor invoering. Om financiering van sporten mogelijk te maken moeten de sectoren sport en financiën samenwerken¹⁶. Dit kan op zowel nationaal als lokaal niveau. Op nationaal niveau kunnen ook zorgverzekeraars een bijdrage leveren. Een bevorderende factor is dat er steeds meer aandacht komt voor preventieactiviteiten door zorgverzekeraars. Lokaal is samenwerking mogelijk tussen partijen, zoals financiën, sportorganisaties, sport, welzijn en volksgezondheid. Een aantal experts geeft aan dat de sportsector hard werkt aan het bevorderen van sport onder de bevolking en een goede partner is om mee samen te werken. Experts verwachten dat de maatregel vooral haalbaar is als deze wordt ondersteund op gemeentelijk niveau. De maatregel is vooral relevant voor ouderen, werknemers, mensen met lage SES en mensen met een chronische aandoening.

Voedingsmiddelenindustrie

Etikettering voedingsproducten over samenstelling en hoeveelheid energie

De consument kan worden verleid tot de consumptie van producten die als gezond worden aangemerkt, maar in werkelijkheid niet zo gezond zijn. De informatie kan dus misleidend zijn. De verantwoordelijkheid over eerlijke voorlichting en reclame ligt op nationaal niveau. Hierbij is de Gezondheidsraad verantwoordelijk voor de maatschappelijke onderbouwing van 'gezonde producten'. Het Voedingscentrum maakt de vertaalslag voor consumenten en producenten.

Inhoud maatregel. De maatregel is gericht op verbeterde informatie over samenstelling en voedingswaarde van producten. Bewust kiezen begint immers bij goede informatie. Het Voedingscentrum streeft naar een situatie waarin mensen een bewuste keuze kunnen maken aan de hand van de informatie op de verpakking, zoals aantal calorieën per portie. Etikettering van levensmiddelen moet duidelijk en leesbaar zijn en een verplichte melding van de voedingswaarde bevatten.

Bewijslast literatuur. In de internationale literatuur is enig bewijs gevonden voor het etiketteren van gezonde voedingsproducten²⁶. Uit één Nederlands onderzoek in supermarkten

blijkt dat etikettering door mensen nauwelijks wordt opgemerkt²⁷. Een mogelijke verklaring is dat een supermarkt een zeer concurrerende omgeving is, waarbij moeilijk aandacht is te krijgen voor de geëtiketteerde gezonde voedingsproducten. Effecten zijn niet eenduidig aangetoond.

Kansen voor invoering. De voedingsmiddelenindustrie kan zorgen voor een eerlijke en duidelijke productinformatie. Recent is er een ‘ik kies bewust’ logo gelanceerd door een aantal levensmiddelenfabrikanten. Overeenstemming binnen relevante partijen is van belang. Ook in het kader van het convenant overgewicht ‘Balans tussen eten en bewegen’ is al een start gemaakt met het duidelijk vermelden van het aantal calorieën op voedingsproducten door middel van stickers. Experts beoordelen de maatregel als goed haalbaar. De maatregel is voor iedereen relevant, maar minder voor kinderen.

Beperken van portiegrootte voeding

Veel energierijke zoete snacks (zoals kingsize candybars), hartige snacks (zoals big big mac) en frisdranken (zoals 2 liter in plaats van 1,5 liter flessen) worden steeds vaker in grotere portiegrootte aangeboden, de zogenoemde super-sized porties. Deze grotere porties komen in Amerika veel voor en is een opkomende trend in Nederland. Vaak worden grote porties voor een relatief lage prijs aangeboden. Hierdoor wordt per snackmoment meer energie ingenomen. Het aanbod van te grote porties verhoogt dus de energie-inname²⁸. De consumptie van grote porties is bij kinderen van 5 jaar oud gerelateerd aan overgewicht^{29,30}.

Inhoud maatregel. Door te grote porties van de markt te halen of deze voor een evenredige prijs aan te bieden zal de energie-inname per snackmoment worden verlaagd. In het kader van het Regulier Overleg Overgewicht (ROO) zijn er voornemens om afspraken te maken over bijvoorbeeld aanpassing van de portiegrootte, maar ook van de productsamenstelling en productinformatie²⁵. Dit laatste sluit ook aan bij de maatregel etiketteren van voedingsproducten.

Bewijslast literatuur. Het is niet bekend of het afschaffen van grote porties zoete of hartige snacks (super-sized porties) leidt tot minder overgewicht.

Kansen voor invoering. Het ROO is een discussieplatform van vertegenwoordigers van industrie, handel en consumenten. Hierin zijn ook partijen als de overheid, de toezichthouders en het Voedingscentrum vertegenwoordigd. Deze partijen kunnen een rol spelen bij de aanpassing van de portiegrootte. Experts geven aan dat voor de industrie commerciële belangen een rol spelen en het niet altijd mogelijk zal zijn om overeenstemming tussen relevante partijen te bereiken. Experts beoordelen de maatregel als mogelijk haalbaar en vinden deze maatregel relevant voor doelgroepen zoals lage SES, kinderen en jongeren en werknemers.

Meer energiearm aanbod in snoep- en frisdrankautomaten

Bij kinderen is de consumptie van suikerhoudende dranken (frisdrank, gezoete zuivel dranken en vruchtensappen) in de afgelopen jaren sterk toegenomen. De aanwezigheid van frisdrank- en snackautomaten op scholen, werk, sport- en recreatievoorzieningen, is onderdeel van de obesogene omgeving. In bijvoorbeeld België en Frankrijk is de aanwezigheid van deze automaten op scholen verboden. In Nederland lopen frisdrankfabrikanten op mogelijke wetgeving vooruit door de inhoud aan te passen.

Inhoud maatregel. De maatregel is gericht op het vergroten van het aantal energiearme producten in frisdrank- en snoepautomaten. Dit is mogelijk door frisdrank te vervangen door

water of light-frisdranken en snacks door gezonde voedingsproducten, zoals groente en fruit. Door deze aanpassing wordt het maken van gezonde voedingskeuzes gestimuleerd.

Bewijslast literatuur. In de internationale literatuur is een onderzoek gevonden waaruit blijkt dat het aanpassen van automaten met meer gezonde producten effectief is voor het kiezen van gezondere voedingsproducten, vooral wanneer gezonde producten goedkoper worden aangeboden³¹. In Nederland zijn hierover geen studies bekend. Wel is bekend dat frequente consumptie van suikerhoudende dranken kan leiden tot gewichtstoename³².

Kansen voor invoering. De automaat is eigendom van fabrikanten en deze partijen spelen daarom een sleutelrol. Experts geven aan dat het van belang is dat scholen en werkgevers zelf ook beleid voeren op dit punt en het ondersteunen. Echter voor scholen is het plaatsen van frisdrankautomaten ook tevens een inkomstenbron. Bij het niet plaatsen van frisdrankautomaten lopen zij daardoor inkomsten mis. Experts verwachten wel dat de maatregel goed haalbaar is. De maatregel is relevant voor veel doelgroepen, zoals jongeren, jeugd, werknemers en reizigers openbaar vervoer.

ACHTERGRONDDOCUMENT B

Beschrijving lokale omgevingsgerichte maatregelen

Sector Ruimtelijke Ordening

Voorzieningen op loop- en fietsafstand

Bij veel gemeenten in Nederland is als gevolg van de herstructurering gekozen om sportvoorzieningen of sportvelden naar de buitenkant van de stad te plaatsen of zelfs te laten verdwijnen^{33,34}. De drempel om zelfstandig gebruik te maken van de voorzieningen wordt hierdoor groter. Vooral jonge kinderen, gehandicapten en ouderen zijn juist erg afhankelijk van deze directe omgeving³⁵. Ook bij andere voorzieningen is de afstand bepalend voor de wijze waarop deze voorzieningen worden bereikt. Bij het toenemen van de afstand gaan mensen steeds vaker met de auto naar deze voorzieningen in plaats van met de fiets of lopend.

Inhoud maatregel. Het realiseren van voorzieningen op loop- en fietsafstand zorgt ervoor dat voorzieningen vaker met de fiets of lopend worden bezocht. Bij herstructurering van bestaande wijken en bij het bouwen van nieuwe wijken kan hier meer aandacht voor zijn.

Bewijslast literatuur. Het is bekend dat in een omgeving waarin voorzieningen aanwezig, bereikbaar en bruikbaar zijn, meer wordt bewogen. Mensen zullen deze voorzieningen dan eerder wandelend of fietsend te bezoeken³⁶. Dit geldt vooral voor (sport)voorzieningen in de directe woonomgeving. Het realiseren van een betere bereikbaarheid van sportvoorzieningen heeft dan ook een positief effect op beweeggedrag³⁷.

Kansen voor invoering. Voor het realiseren van een goed aanbod en een goede bereikbaarheid is samenwerking op lokaal niveau nodig tussen partijen zoals: sport, ruimtelijke ordening, sportvoorzieningen, volksgezondheid, vergunningenverstrekkers en werkgevers (midden- en klein bedrijf). De sector volksgezondheid kan het aspect van bewegen vooral onder de aandacht brengen bij de sector ruimtelijke ordening, zoals bij het project Tot Bewegen Bewogen³⁸. Bij de planning van infrastructurele voorzieningen kan het aspect bewegen worden meegenomen. Politiek draagvlak is hierbij van belang. De complexiteit van het stedenbouwkundige ontwerp en de duur van deze ontwerpprocessen kunnen belemmerend werken. Daarbij spelen veel verschillende belangen een rol. Projectontwikkelaars willen zoveel mogelijk huizen bouwen, terwijl andere partijen juist voorzieningen in de wijk willen. Experts noemen als belemmering dat aanpassingen in de ruimtelijke ordening niet altijd mogelijk zijn voor bestaande wijken. Bij nieuw te ontwikkelen wijken of herstructureringsgebieden is dit mogelijk wel een kans. Vanuit de sector volksgezondheid bestaat steeds meer aandacht voor de invloed van omgeving en bouw in relatie met de gezondheid. Dit geldt ook voor onderstaande maatregelen op het gebied van ruimtelijke ordening. Experts verwachten enige belemmeringen bij de implementatie van de maatregel. De maatregel is van toepassing op iedereen in de woonomgeving van de voorzieningen. Hierbij is speciale aandacht voor jeugd, ouderen en mensen met lage SES wenselijk.

Groene zones, sportvelden en speelruimte

Door verstedelijking verdwijnen speelterreinen, sportvelden, parken en ander groen uit de wijk of de stad³³. Bij het bouwen van wijken wordt vaak onvoldoende belang gehecht aan deze aspecten. Hierdoor kan het beweeggedrag afnemen³⁹. Kinderen in grote steden worden in toenemende mate beperkt in hun mogelijkheden tot lichamelijke activiteit. Uit onderzoek is gebleken dat in achterstandswijken slechts 3% van de leerlingen uit groep 3 tot en met 7 genoeg beweegt⁴⁰.

Inhoud maatregel. Bij de inrichting van steden moet er voldoende ruimte gecreëerd worden voor groene zones, sportvelden en speelruimten. Inventariseren van sport- en beweegruiden in de wijk kan ertoe bijdragen mogelijkheden in kaart brengen om fysieke maatregelen te treffen.

Bewijslast literatuur. Het beweegpatroon van volwassenen is gunstiger wanneer er in de omgeving van de woning voldoende ruimte beschikbaar is om te recreëren en sportvelden in de woonomgeving aanwezig zijn. Er zijn verschillende relaties gevonden. Een hoger percentage bossen in de woonomgeving gaat samen met meer bewegen. Een hoger percentage sportvelden in de woonomgeving gaat gepaard met meer sporten van volwassenen⁴¹. Bij de aanwezigheid van meer sportvelden, meer water en een groter percentage groen bewegen meer kinderen⁴⁰.

Kansen voor invoering. De inrichting van gebruiksgroen is een taak van de gemeenten. Hierbij spelen de partijen ruimtelijke ordening, welzijn, sport en vergunningenverstrekkers een rol. Experts geven als belemmerende factor bij de implementatie aan dat niet overal zomaar plek voor groene ruimte is te realiseren. Bij bestaande woonwijken is het lastig om veranderingen op het gebied van ruimtelijke ordening door te voeren. Daarnaast is grond vaak duur. Als aantrekkelijk groen reeds aanwezig is kan het bevorderend werken door veiligheid en toezicht te regelen. Bevorderend is ook dat op nationaal niveau het ministerie van LNV groen in de stad stimuleert. Ministeries van VROM, VWS en V&W stimuleren kindvriendelijke initiatieven en bewegingsbevorderende wijken. Het ministerie van VROM is bezig met het instellen van een verplichte norm voor speelruimte van 3%. Experts beoordelen de maatregel als haalbaar. De maatregel is relevant voor iedereen met speciale aandacht voor jonge gezinnen en ouderen.

Aantrekkelijke en veilige wandel- en fietspaden

Veel beweegprogramma's zijn erop gericht mensen te stimuleren om meer te bewegen door middel van lunchwandelen, fietsen naar het werk of lopen naar school. Er zijn echter niet altijd aantrekkelijke en veilige wandel- en fietspaden in de buurt om deze activiteiten te ondersteunen. Dit is vooral in achterstandswijken een probleem⁴⁰.

Inhoud maatregel. De maatregel is gericht op het realiseren van voldoende wandel- en fietspaden. Dit heeft als doel om fietsen en/of lopen naar school of werk te stimuleren. Voorbeelden zijn een aantrekkelijke wandelomgeving om lunchwandelen te ondersteunen of goede wandel- en fietspaden om fietsen en lopen naar school te stimuleren. In Finland wordt bij het ontwikkelen van beleid standaard rekening gehouden met het aspect bewegen⁴².

Bewijslast literatuur. Er is in de literatuur een relatie gevonden tussen de aanwezigheid van wandel- en fietspaden en overgewicht⁴³. Wandelen of fietsen naar school of werk wordt gestimuleerd als er voldoende en veilige fietspaden en wandelroutes zijn^{44,45}.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie van deze maatregel speelt de sector ruimtelijke ordening een sleutelrol. Hierbij is samenwerking gewenst met de gemeentelijke sectoren volksgezondheid, verkeer en vervoer en welzijn. Experts verwachten belemmeringen bij implementatie, door bijvoorbeeld de belangen van gemotoriseerd verkeer of de kosten van aanleg en beheer. Eventuele samenwerking met de milieusector of ingaan op de vraag van de gebruiker kan de haalbaarheid van deze maatregel vergroten. Deze lokale maatregel krijgt op nationaal niveau de aandacht vanuit de ministeries LNV, VROM, VWS en V&W. Experts verwachten dat de maatregel goed haalbaar is en relevant voor kinderen, ouderen en werknemers.

Beweegvriendelijke schoolpleinen voor scholieren of andere groepen in wijk

Door verstedelijking verdwijnen speelterreinen, sportvelden, parken en ander groen uit de wijk of de stad⁴⁰. Schoolpleinen worden na schooltijd vaak afgesloten met hekken en hierdoor onbenut gelaten om te spelen of te sporten.

Inhoud maatregel. De maatregel is gericht op het zodanig inrichten van schoolpleinen dat ze beschikbaar zijn voor naschoolse sport of als speelmogelijkheid in de wijk. Vrije toegang tot deze schoolpleinen is hierbij wenselijk. In Finland wordt vanuit de nationale overheid ondersteuning geboden door scholen gericht te informeren over de mogelijkheid om het schoolpleinen als sportfaciliteit te gebruiken. Daarnaast motiveert de overheid de gemeenten en andere partijen hiertoe en verzorgen zij subsidies.

Bewijslast literatuur. Het aanpassen van schoolpleinen blijkt effectief in het stimuleren van het beweeggedrag⁴³. In Amerika is er een verband gevonden tussen schoolpleinen en beweeggedrag⁴⁶. Hierdoor ontstaat een goede mogelijkheid om bewegen en sporten te stimuleren, door het laagdrempelig aanbieden van sport⁴⁷

Kansen voor invoering. Deze maatregel vindt plaats binnen de schoolsetting. Voor het vergroten van de haalbaarheid is samenwerking nodig tussen de partijen onderwijs, ruimtelijke ordening, sport, recreatie, volksgezondheid en beheer openbare ruimte. Het organiseren van toezicht, onderhoud en kosten kan een belemmering zijn bij deze maatregel. De school kan zich met een dergelijke maatregel onderscheiden, waardoor de aantrekkelijkheid van de school wordt vergroot. Het aantal hangjongeren kan verminderd worden wanneer zij de mogelijkheid krijgen om te sporten op deze locatie. Daarnaast sluit het goed aan bij de ontwikkelingen van een gezonde schoolomgeving. Experts beoordelen de maatregel als goed haalbaar. Het is relevant voor de jeugd die nabij de school woont, maar ook voor de scholieren zelf.

Verkeersveilige inrichting van de wijk

In oude wijken is vaak sprake van een slechte verkeersveiligheid. Verkeersveiligheid en bewegen zijn twee factoren die nauw samenhangen³⁸. Deze relatie is niet eenduidig aangetoond^{9,38}.

Inhoud maatregel. Door het realiseren van een verkeersveilige inrichting van de wijk kunnen kinderen veiliger buiten spelen, waardoor het aantrekkelijker is om buiten meer lichamelijk actief te zijn.

Bewijslast literatuur. In de literatuur zijn nog geen bewijzen gevonden dat een verkeersveilige omgeving leidt tot meer bewegen. In Australië is aangetoond dat bij een groter veiligheidsgevoel in het verkeer meer kinderen wandelen en fietsen naar school⁴⁸. Eén onderzoek heeft aangetoond dat wonen aan een drukke weg gerelateerd is aan matig overgewicht⁹.

Kansen voor invoering. De gemeentelijke sectoren verkeer en vervoer, ruimtelijke ordening en volksgezondheid spelen een rol bij de implementatie. Experts geven aan dat het een voordeel is dat veiligheid op dit moment politiek veel aandacht heeft. De maatregel verhoogt de veiligheid, maar het is onduidelijk in hoeverre bewegen en sport hierdoor wordt gestimuleerd. Het is van belang inzicht te krijgen in welke verkeersveiligheidsaspecten daadwerkelijk leiden tot meer bewegen. Zo blijken bijvoorbeeld verkeersdrempels niet altijd effectief en kunnen leiden tot irritatie bij bewoners. De maatregel kan in combinatie met het realiseren van sportvoorzieningen stimulerend werken. Een belemmering om een

verkeersveilige wijk te realiseren kunnen financiën zijn. Experts beoordelen de maatregel als haalbaar en vooral relevant voor kinderen en ouderen.

Terugdringen locaties voor snack en fast food verkoop

Voeding is op steeds meer verkooppunten in grote hoeveelheid en variatie beschikbaar, zoals snack- en fastfood verkooppunten bij scholen of buurthuizen. Dit aanbod van ongezonde voedingsmiddelen is in grote mate bepalend voor de keuze van de consument.

Inhoud maatregel. Door het grote aantal verkooppunten aan banden te leggen kan invloed uitgeoefend worden op de verkoop van gemaksvodsel. Gemeenten kunnen een omgevingscan laten uitvoeren om inzicht te krijgen in mogelijkheden van het voedingsaanbod en verkooppunten. Een gemeente kan rekening houden met bijvoorbeeld de afstand tussen school, sportverenigingen en verkooppunten⁷. Verkooppunten kunnen hun beleid veranderen door gezonde producten te aan te bieden. Dit kan eventueel ondersteund worden door productinnovatie van de voedingsmiddelenindustrie op nationaal niveau.

Bewijslast literatuur. In de literatuur zijn geen effecten gevonden van de aanwezigheid van verkooppunten (fastfood) op energie-inname, gewichtsstijging of overgewicht.

Kansen voor invoering. Bij invoering van de maatregel spelen vooral de partijen werkgevers en verstrekkers van gemeentelijke vergunningen een rol. Experts verwachten dat commercieel belang van werkgevers een belemmerende factor kan zijn bij het beperken van locaties voor zoete snacks en fastfood. Regelgeving of beperken van openingstijden zou bij deze maatregel bevorderend kunnen werken. Echter, vergunningen lopen via gemeenten en hierover is het relatief gezien eenvoudig afspraken te maken. Experts beoordelen de haalbaarheid van de maatregel als niet hoog, maar wel relevant. De maatregel is relevant voor de doelgroepen lage SES en kinderen 10-20 jaar.

Beheer openbare ruimte

Veilige en schone omgeving

Het uiterlijk van een omgeving is van invloed op het beweeggedrag. In een omgeving die niet schoon en veilig is wordt minder bewogen. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat in wijken waar veel hondenpoep aanwezig is, minder wordt bewogen dan in wijken waar dit minder het geval is⁴⁰.

Inhoud maatregel. Het realiseren van een veilige en schone omgeving heeft als doel bewegen te stimuleren.

Bewijslast literatuur. Van maatregelen gericht op een veilige en schone omgeving zijn geen effecten bekend. Echter, uit de relatie met de omgevingsfactoren kan worden afgeleid dat het aannemelijk is dat een schone en veilige omgeving een positief effect heeft op het beweeggedrag.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie spelen de partijen ruimtelijke ordening, beheer openbare ruimte en volksgezondheid en welzijn een rol. Experts geven aan dat kosten en het ontbreken van controle een belemmerende rol kunnen spelen bij het schoon en veilig houden van de omgeving. Vooral bij een hoge criminaliteit in de wijk. Het gedrag van bewoners zelf blijft een belangrijke bepalende factor wat betreft de haalbaarheid van deze maatregel. De inzet van buurtbewoners en buurtverenigingen zou ondersteunend kunnen werken en leiden tot een groter draagvlak in de samenleving. Eventueel kan aansluiting worden gezocht bij

gemeentelijk beleid voor de versterking van sociale cohesie. Experts verwachten dat deze maatregel haalbaar is. De doelgroepen kinderen, jongeren en ouderen zullen vooral baat hebben bij deze maatregel.

Sector Onderwijs

Gezonde schoolomgeving

Veel scholen in Nederland zijn nog niet bewust een gezonde school. Desondanks is er al een aantal scholen dat deze veelbelovende invalshoek hanteert. Het beïnvloeden van deze omgevingsfactor krijgt veel aandacht in de politiek. Halverwege 2006 zou de helft van alle scholen een gezonde school moeten zijn. Het NIGZ heeft de gezonde school methode ontwikkeld, waarin aspecten van het creëren van voorzieningen en regelgeving een rol spelen⁴⁹.

Inhoud maatregel. De maatregel is gericht op het creëren van een gezonde schoolomgeving door de aanwezigheid van gezonde voeding en faciliteiten voor lichamelijke activiteit op school. Daarnaast heeft een gezonde schoolomgeving voldoende fietsenstallingen, fietslessen en meer naschoolse sportmogelijkheden⁷.

Bewijslast literatuur. De aanwezigheid van sportfaciliteiten op school heeft een positief effect op beweeggedrag³⁶. Effecten op voedingsgedrag zijn niet bekend.

Kansen voor invoering. Deze maatregel vindt plaats in de setting school. Om de haalbaarheid te bevorderen is samenwerking nodig tussen de sector onderwijs en de sectoren sport, recreatie, volksgezondheid en ruimtelijke ordening. Door partijen als sport en recreatie wordt op een aantal scholen in Rotterdam 'Elke dag bewegen' uitgevoerd onder professionele begeleiding (vakleerkrachten). Dit is mogelijk doordat bewegen veel prioriteit krijgt op de politieke agenda en middelen hiervoor beschikbaar worden gesteld⁵⁰. Sportieve scholen (scholen met voldoende aandacht voor bewegen en sport) kunnen een voorbeeld zijn voor andere scholen (convenant overgewicht). Experts geven aan dat de trendgevoeligheid belemmerend kan werken. Daarnaast kunnen de tradities en de cultuur van een school bepalend zijn bij de implementatie van de maatregel. Zij verwachten dat de maatregel goed haalbaar is en relevant voor kinderen, zowel op het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs.

Bewegingsonderwijs beter laten aansluiten bij doelgroep

Veel gymlessen zijn nog traditioneel van opzet. Hierdoor sluiten beweegactiviteiten niet altijd goed aan op de doelgroep.

Inhoud maatregel. De maatregel is erop gericht de beweegactiviteiten in de gymles te laten aansluiten op de desbetreffende doelgroep. Hierbij wordt gestreefd naar een hogere bewegingsintensiteit onder scholieren zowel binnen als buiten schooltijd.

Bewijslast literatuur. Er zijn geen eenduidige effecten bekend van interventies waarbij de bewegingsactiviteiten beter aansloten bij de doelgroep. Het lijkt wel kansrijk om deze activiteiten aan te laten sluiten op de interesses van de desbetreffende doelgroep. Voorbeelden zijn: het geven van streetdance of rollerskaten in plaats van traditionele gymlessen¹⁵.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie van de maatregel kunnen de partijen onderwijs, volksgezondheid, sport en welzijn samenwerken. Deze samenwerking past binnen de tendens

om binnen het onderwijs meer maatwerk te leveren. Experts verwachten dat de hoge kosten van vakleerkrachten een belemmering kunnen vormen bij de implementatie. De maatregel kan mogelijk worden ondersteund door de intentieverklaring uit 2004 van het ministerie van OCW, over voortgaande samenwerking met VWS en NOC*NSF, om jongeren aan het sporten te krijgen én te houden. Experts zien de maatregel als goed haalbaar en relevant voor leerlingen van zowel basisonderwijs als voortgezet onderwijs met speciale aandacht voor allochtonen en kinderen met een lage SES.

Ontmoedigingsbeleid gebruik auto bij school

Kinderen lopen of fietsen steeds minder vaak naar school. De reden hiervoor is dat ouders van vooral jonge kinderen zich zorgen maken om de sociale veiligheid en verkeersveiligheid. Veel verkeer, gevaarlijke kruispunten en het ontbreken van stoplichten zijn aanleiding om de kinderen niet naar school te laten lopen of fietsen. Ook het wegbrengen van kinderen met de auto op weg naar hun eigen werk kan een rol spelen³⁸. Als een school verder is dan 800 meter is het minder aantrekkelijk om naar school te lopen⁴⁸.

Inhoud maatregel. De maatregel heeft als doel autoverkeer rondom de school te belemmeren, waardoor ouders eerder geneigd zijn hun kinderen met de fiets of lopend naar school te brengen. Dit kan bijvoorbeeld gerealiseerd worden door aparte parkeerplaatsen op afstand van de school te realiseren, waar kinderen kunnen worden afgezet.

Bewijslast literatuur. In de literatuur zijn over deze maatregel geen effecten bekend.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie dienen de sectoren onderwijs, verkeer en vervoer en volksgezondheid samen te werken. Er is draagvlak bij ouders voor nodig, omdat de maatregel vooral bij hen op veel weerstand kan stuiten. Daarnaast kan de buurt worden belast met parkeerproblemen van auto's. Het voorzien in voldoende fietsstallingen kan de maatregel ondersteunen. Met deze maatregel kan aansluiting worden gezocht bij het veiligheidsbeleid van gemeenten. De experts vinden de maatregel matig haalbaar.

Werkgevers

Subsidiëren en stimuleren fietsen naar het werk

Bij een afstand van 0-7 km gaat een kwart van de werknemers op de fiets naar het werk. Dat betekent dat het merendeel van de werknemers met de auto naar het werk gaat⁵¹.

Inhoud maatregel. Een goede mogelijkheid om bewegen te stimuleren is het beschikbaar stellen van subsidies voor werkgevers, zodat werknemers met de fiets naar het werk gaan is. Tevens kunnen werkgevers gestimuleerd worden om zelf te investeren in lichamelijke activiteit, een maatregel die indirect bijdraagt aan het terugdringen van ziekteverzuim op de werkvloer. Werkgevers beginnen steeds meer aandacht te krijgen voor dergelijke initiatieven.

Bewijslast literatuur. Het subsidiëren en stimuleren van fietsen naar werk is effectief gebleken op fietsgedrag. Bij de maatregel 'Fietsen naar je werk' is 2% van de werknemers meer gaan fietsen en is een conditieverbetering van 13% opgetreden⁵².

Kansen voor invoering. Op lokaal niveau spelen werkgevers een belangrijke rol bij de implementatie. Op landelijk niveau wordt dergelijk beleid ondersteund vanuit de ministeries SZW en VWS. Experts geven aan dat een te grote woon-werkafstand belemmerend kan werken. De maatregel is vooral haalbaar wanneer de woon-werkafstand niet groter is dan

7 kilometer. Het kan bevorderend werken als het onaantrekkelijk wordt gemaakt om met de auto naar het werk te gaan, zoals betaald parkeren. Experts vinden de maatregel goed haalbaar.

Beheer kantines

Aanpassen aanbod kantines door verkoop energiearme producten

De beschikbaarheid en diversiteit van producten in kantines op scholen, werk, sportclubs en recreatiegelegenheden is gerelateerd aan de consumptie van voedingsproducten⁵³. Zo neemt de consumptie van gezonde frisdranken toe en de consumptie van melk, groente en fruit af wanneer het totale kantineaanbod groter wordt⁵⁴.

Inhoud maatregel. Een gezond voedingsbeleid in kantines op scholen, bedrijfsrestaurants, sport- en recreatiegelegenheden krijgt vorm door aanpassing van het aanbod in energiearme voedingsproducten⁵⁵. Dit kan bijdragen aan een gezond voedingsgedrag. Het aanbod van energiearme producten op scholen kan les over gezonde voeding ondersteunen.

Bewijslast literatuur. Gezond voedingsbeleid is in alle settings door te voeren, maar lijkt vooral kansrijk in schoolkantines en bedrijfskantines⁷. Uit onderzoek is gebleken dat in een omgeving waarin het aanbod van groente en fruit groter en meer divers is, de consumptie van deze voedingsmiddelen hoger zal liggen. Zo zijn uit het schoolkantineproject in Nederland positieve effecten bekend over het gezonde voedselaanbod in kantines. Een kwart van de leerlingen heeft meer gezonde producten gekocht of wilde dat gaan doen. Saladebuffetten en het verspreiden van fruit en groente op scholen lijkt in een aantal studies verantwoordelijk te zijn voor de toename van groente- en fruitconsumptie⁵⁶.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie van deze maatregel moeten partijen zoals kantines, onderwijs, werkgevers, sport en volksgezondheid samenwerken. Wat scholen betreft is er sprake van landelijke ondersteuning wat betreft de invoering van schoolkantineprojecten. Een convenant kantinebeleid, trakteeerbeleid en/of beweegbeleid in gemeenten kan bijdragen aan inname van gezonde voeding en meer bewegen. Effecten van dergelijke convenanten zijn nog niet bekend. Bij dit convenant zijn verschillende partijen betrokken zoals: gemeenten, scholen, sportsector, GGD-en en kantinebeheerders⁷. Commerciële belangen van kantinebeheerders kunnen belemmerend werken. Scholen riskeren financiële risico's wanneer zij nieuwe producten (zoals fruit) introduceren zonder marketingondersteuning. Voor het tegengaan van gewichtsstijging kan het bevorderend werken om naast de toename van energiearme voedingsproducten het aantal energierijke voedingsproducten te reduceren en gezonde producten voor een goede prijs aan te bieden. Er is momenteel landelijke aandacht voor het stimuleren van gezonde school kantines. Dit geldt lokaal voor werkgevers en scholen. Werkgevers en scholen kunnen zelf deze maatregel ondersteunen door dit op te nemen in hun beleid, zoals het reduceren van te grote porties en energierijke voedingsproducten. Experts achten de maatregel goed haalbaar en voornamelijk relevant voor werknemers, studenten, kantinebezoekers en sporters.

Aangeven energiearme voedingsproducten in kantines

Door de grote beschikbaarheid en diversiteit van producten in kantines op scholen, werk, sportclubs en recreatiegelegenheden is het niet eenvoudig om voor gezonde voedingsproducten te kiezen.

Inhoud maatregel. De maatregel heeft als doel te sturen op een gezonde voedingskeuze. Salades en fruit kunnen worden gelabeld als gezond product door middel van kleuren: groen is gezond en rood is ongezond (producten met hoog vet- en suikergehalte).

Bewijslast literatuur. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het labelen van voedingsproducten in kantines. In een enkel onderzoek is gevonden dat labeling in bedrijfsrestaurants een stijging van de verkoop magere desserts laat zien, maar geen effecten zijn gevonden bij andere magere voedingsproducten²⁷.

Kansen voor invoering. Bij de implementatie zijn partijen zoals de voedingsmiddelenindustrie, onderwijs, sport, recreatie, volksgezondheid en welzijn betrokken. Experts geven aan dat het bevorderend kan werken door deze maatregel te laten aansluiten met reeds lopende trajecten binnen bedrijven, zoals informatie over gezonde voeding of relatie met minder arbeidsverzuim. Naast labeling dienen energierijke voedingsproducten ook uit kantines te verdwijnen. Experts verwachten dat de maatregel waarschijnlijk haalbaar is en achten de maatregel vooral relevant voor werknemers, studenten, kantinebezoekers en sporters.

Sector Sport en Recreatie

Optimaal gebruik faciliteiten

Vanwege gebrek aan functiemenging staan gymlokalen van scholen of faciliteiten van bedrijven en gezondheidscentra veelal leeg, waardoor mogelijkheden om te bewegen onbenut blijven. Vanuit de setting school worden in Nederland al steeds meer voor- en naschoolse sportactiviteiten georganiseerd.

Inhoud maatregel. Door het beschikbaar stellen van bestaande faciliteiten kan lichaamsbeweging en sportgedrag positief beïnvloed worden. Zo kunnen gymlokalen van scholen na schooltijd goed gebruikt worden voor andere sport- en beweegmogelijkheden. Dit geldt ook voor faciliteiten die aanwezig zijn bij gezondheidscentra, winkels en bedrijven.

Bewijslast literatuur. De beschikbaarheid van recreatieve ruimte en wijkgebouwen is gerelateerd aan meer bewegen³⁶.

Kansen voor invoering. Om optimaal gebruik van faciliteiten door functiemenging te realiseren moeten lokale samenwerkingsverbanden worden gelegd met sportaanbieders en partijen zoals onderwijs, recreatie, welzijn en gezondheidszorg. De faciliteiten dienen bij breder gebruik goed afgestemd te worden op de verschillende doelgroepen die hier gebruik van zullen maken¹⁶. In Finland zijn kwaliteitscriteria vastgelegd voor voorzieningen waar bijvoorbeeld ouderen actief zijn⁴². Experts geven als belemmerende factor aan dat voor deze faciliteiten een beheerder of toezichthouder is vereist en dat betrokken partijen bereid moeten zijn om mee te werken. Zij verwachten de maatregel goed haalbaar en relevant voor omwonenden, volwassenen en werknemers.

Stimuleren van een samenhangend sportaanbod

Het is bekend dat jongeren onvoldoende bewegen. Van de jongeren tussen de 12-14 jaar en 15-19 jaar voldoet respectievelijk 25,5% en 31,3% aan de beweegnorm. In de groep 8-12 jarigen besteedt slechts 20% iedere dag een uur aan lichaamsbeweging en voldoet hiermee aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB)¹³.

Inhoud maatregel. De maatregel heeft als doel om invloed uit te oefenen op sport en bewegen, door bijvoorbeeld het organiseren van fietstochten op mountainbikes voor jongeren na schooltijd. Een ander voorbeeld is de BOS-impuls. Dit is een maatregel die als ondersteuning kan worden gebruikt om de samenhang tussen buurt, onderwijs en sport op

lokaal niveau te verbeteren. De maatregel wordt nationaal gefinancierd vanuit het ministerie van VWS.

Bewijslast literatuur. De effecten van de BOS-impuls (en de voorloper breedtesportimpuls) zijn niet onderzocht. De financiële prikkel afkomstig van het ministerie van VWS blijkt succesvol voor het aanvragen van projecten op het gebied van buurt, onderwijs en sport. Internationaal is geen informatie voorhanden over het effect van dergelijke financiële maatregelen op gewichtsstijging

Kansen voor invoering. Gemeenten moeten bij de uitvoering van een samenhangende sportaanbod de regie voeren. Het ministerie van VWS financiert de maatregel, maar gaat er vanuit dat op lokaal niveau de buurt, het onderwijs en de sport samenwerken om jongeren via sport en bewegen een positieve impuls te geven¹⁶. Bij de implementatie van deze maatregel is er dus sprake van samenwerking tussen nationaal en lokaal niveau. Buurt, onderwijs en sportverenigingen bieden meerwaarde bij het realiseren van het sport- en beweegaanbod. Het kan belemmerend werken wanneer sport en beweging geen prioriteit zijn voor de gemeente. Experts achten de maatregel goed haalbaar en relevant voor jongeren, wijkbewoners en werknemers.

Literatuur

1. Bemelmans WJE, Hoogeveen RT, Visscher TLS, Verschuren WMM, Schuit AJ. Toekomstige ontwikkelingen in matig overgewicht en obesitas. Inschatting effecten op volksgezondheid (RIVM rapport 260301003/2004). Bilthoven: RIVM, 2004.
2. Hurk K van den, Dommelen P van, Wilde JA de, Verkerk PH, Buuren S van, HiraSing RA. Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-15 jaar in de periode 2002-2004. TNO-rapport KvL/JPB/2006.010. Leiden: TNO, 2006.
3. Gezondheidsraad. Overgewicht en Obesitas. Den Haag: Gezondheidsraad; 2003. Report No.: publicatie nr 2003/07.
4. Kreyf CE van, Knaap AGAC, et al. (eds). Ons eten gemeten. Gezonde voeding en veilig voedsel in Nederland. (RIVM rapport 270555007). Bilthoven: RIVM, 2004.
5. VWS. Convenant overgewicht. Energie in Balans. Den Haag: VWS, 2005 (www.convenantovergewicht.nl).
6. Nijboer C en Van Alst S. Overgewicht De gemeente aan zet. Een inventarisatie van gemeentelijke beleidsinstrumenten gericht op het voorkomen van overgewicht. Woerden: NIGZ, 2005.
7. Hollander AEM de, Hoeymans N, Melse JM, Oers JAM van, Polder JJ. Zorg voor Gezondheid. Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2006 (RIVM rapport 270061003). Bilthoven: RIVM, 2006.
8. Bemelmans WJE, Wendel-Vos GCW, Bos G, Schuit AJ, Tijhuis MAR. Interventies ter preventie van overgewicht in de wijk, op school, op het werk en in de zorg. Een verkennende studie naar de effecten (RIVM rapport 260301005). Bilthoven: RIVM, 2004.
9. Wendel-Vos GCW, Blokstra A, Zwakhals SLN, Wijga AH, Tijhuis MAR. De fysieke omgeving in relatie tot bewegen en voeding. Onderzoek in het kader van preventie van overgewicht (RIVM rapport 260301007). Bilthoven: RIVM, 2005.
10. Crombie IK, Irvine L, Elliott L, Wallace H. Public Health Policy to tackle obesity: An International Perspective. Section of Public Health. University of Dundee. Scotland, 2005.
11. Anonymous. Obesity: preventing and managing the global epidemic. Report of a WHO consultation. WHO Tech Rep Ser 894, 2000.
12. Ainsworth BE, Haskell WL, Whitt MC et al. Compendium of physical activities: an update of activity codes and MET intensities. Med Sci Sports Exerc 2000; 32 (9 Suppl): S498-504.
13. Kahn EB, Ramsey LT, Brownson RC, Heath GW, Howze EH, Powell KE, Stone EJ, Rajab MW, Corso P. The effectiveness of interventions to increase physical activity. A systematic review. Am J. Prev Med 2002; 22 (4 Suppl): 73-107.

14. Zeijl E, Crone M, Wiefferink K, Keuzenkamp S, Reijneveld M. Kinderen in Nederland. SCP-publicatie 2005/4. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau 2005.
15. CBS Statline. Gegevens omtrent bewegen 16-17 jarigen in het jaar 2003. CBS, 2005.
16. Wendel-Vos GCW et al. Kosteneffectiviteit en gezondheidswinst van behalen beleidsdoelen bewegen en overgewicht. Onderbouwing Nationaal Actieplan Sport en Bewegen (RIVM rapport 260701001). Bilthoven: RIVM, 2005.
17. Hulshof KFAM, Ocke MC, Rossum CTM van, Buurma-Rethans EJM, Brants HAM, Drijvers JJMM, Doest D ter. Resultaten van de voedselconsumptiepeiling 2003 (RIVM rapport 260301007. Bilthoven: RIVM, 2004.
18. Kneppers M. Voedingmarketing & kinderen. De beoordeling van de effectiviteit van regelgeving en de houding van de voedingsbranche. Nederlandse Hartstichting, 2005.
19. Sallis JF, McKenzie TL, et al. Environmental Interventions for eating and physical activity. A randomized controlled trial in middle schools. 2003.
20. Doak CM, Visscher TLS, Renders CM, Seidell JC. The prevention of overweight and obesity in children and adolescents: a review of interventions and programmes. International Life Science Institute (ILSI). Obesity reviews 7, 2006, 111-136.
21. Hirasing RA et al. Toegenomen prevalentie van overgewicht en obesitas bij Nederlandse kinderen en signalering daarvan aan de hand van internationale normen en nieuwe referentiediagrammen. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde. 2001.
22. Veerman JL, Barendregt JJ, Mackenbach JP. The European Common Agricultural Policy on fruits and vegetables: exploring potential health gain from reform. European Journal of Public Health, 2005. Vol. 16, No 1, 31-35.
23. Leent-Loenen HMJA van, Leest LATM van. Voeding samengevat. In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM, <http://www.nationaalkompas.nl> Gezondheidsdeterminanten\Leefstijl\Voeding, 23 september 2005.
24. Salmon J, Owen N, Crawford D, Bauman A, Sallis JF. Physical activity and sedentary behavior: a population based study of barriers, enjoyment, and preference. Health Psychology, 2003.
25. VWS, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Kabinetsnota Langer Gezond Leven. Ook een kwestie van gezond gedrag. Den Haag: VWS, 2003.
26. Brug J, Lenthe F van (red.). Environmental determinants and interventions for physical activity, nutrition and smoking: a review. Rotterdam: Erasmus MC, 2005.
27. Steenhuis IHM, Assema van P. Labeling van voedingsmiddelen en veranderingen in het aanbod: methoden om eetgedrag te veranderen. Tijdschrift Sociale Geneeskunde, 82 (3), 153-161.

28. Rossum CTM van, Ocké MC. Wat brengt de toekomst. In ons eten gemeten. Gezonde voeding en veilig voedsel in Nederland (RIVM rapport 260301007). Bilthoven: RIVM, 2004.
29. Swinburn B, Gill T. Best Investments to Adress Childhood Obesity: A scoping Exercise: Report to the Commonwealth Department of Health and Aging. Canberra: Departement of Health and Aging, 2002.
30. Swinburn B, Gill T, Kumanyika S. Obesity prevention: a proposed framework for translating evidence into action. The International Association for the Study of Obesity 2005. Obesity reviews 6, 23-33.
31. Weber J, Tilford J, Szeto K, Wheeler G. Economic evaluation of a pricing strategy to alter vending machine selections of employees in a rural worksite. University of Arkansas for Medical Sciences, 2004.
32. Swinburn B, Egger G. Preventive strategies against weight gain and obesity. Obesity reviews, 2002 3; 289-301.
33. Vos R. Gezond Tussen souterrain en dakterras. Wonen als motor voor maatschappelijke kansen. Gezond wonen in gezonde wijken. VROM, 2002
34. Broeder JM den. Mensen, wensen, gezond wonen. Een rapportage over kansen voor gezondheid in de Nota Wonen. Utrecht: Netherlands School of Public Health, 2002.
35. Wendel-Vos GCW, Schuit AJ, Seidell JC. De gevolgen van beleidsmaatregelen uit de Nota Wonen op bewegingsarmoede in Nederland (RIVM rapport 269960001). Bilthoven: RIVM, 2002.
36. Huston SI, Evenson KR, Bors P, Gizlice Z. Neighborhood environment, access to places for activity, leisure-time physical activity in a diverse North Caroline population. AM J Health Promot 2003 Sep-2003 Oct 31; 18 (1); 58-69.
37. Kahn EB et al. The effectivnesse of interventions to increase physical activity. A systematic review. Am J Prev Med 2002; 22 (4 suppl): 73-107.
38. Alleman T, Storm I, Penris M. Beweging en veiligheid in de wijk. Handleiding bewegingsbevorderende en veilige wijken (RIVM rapport 270014001). Bilthoven: RIVM, 2005.
39. World Health Organization. Obesity: Preventing and managing the global epidemic: report of a WHO consultation. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 1999.
40. Vries SI de, Bakker I, Overbeek K van, Boer ND, Hopman-Rock M. Kinderen in prioriteitswijken: lichamelijke (in)activiteit en overgewicht. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven, 2005.
41. Saelens BE, Sallis JF, Black JB, Chen D. Neighborhood-based differences in physical activity: an environment scale evaluation. Am J Public Health 2003 Sep; 93(9): 1552-8.

42. Mietinnen M. The implementation of the Government Resolution Policies to develop Health-Enhancing Physical Activity (HEPA) in Finland. Finland: Ministry of Social Affairs and Health, 2004.
43. Giles-Corti B, Donovan RJ. The relative influence of individual, social and physical environment determinants of physical activity. *Soc Sci Med* 2002 Jun;54 (12): 1793-812.
44. Tudor-Locke C, Ainsworth BE, Popkin BM. Active commuting to school: an overlooked source of childrens' physical activity? *Sports Med* 2001; 31 (5): 309-13.
45. Owen N, Humpel N, Leslie E, Bauman A, Sallis JF. Understanding environmental influences on walking; Review and research agenda. *Am J. Prev Med* 2004; 27:67-76.
46. Sallis JF, Conway TL, Prochaska JJ, Mc Kenzie TL, Marshall SJ, Brown M. The association of school environments with youth physical activity. *Am J Public Health* 2001; 91 (4):618-20.
47. Jurg ME, Meij JSB de, Wal MF van der, Kremers SPJ. Evaluatie Jump-in pilot 2002-2004. Effect en procesevaluatie van een bewegingsstimulerende interventie voor kinderen van de basisschool. GG&GD Amsterdam, cluster EDG, 2005/2, 2005.
48. Timperio A, Crawford D, Telford A, Salmon J. Perceptions about the local neighborhood and walking and cycling among children. *Prev Med* 2004; 38:39-47.
49. Bessems K, Ruiter S de, Buijs G. Toolkit overgewicht: preventie van overgewicht binnen de setting school. Woerden: NIGZ, 2006.
50. GGD Rotterdam, website: www.ggdrotterdam.nl
51. CBS. Centraal Bureau voor de Statistiek. Fietsen naar het werk in de periode 2004. Voorburg/Heerlen.
52. Hilldson M, Foster C, Naidoo B, Crombie H. The effectiveness of public health interventions for increasing physical activity among adults: a review of reviews. Health Development Agency, 2004.
53. Swinburn B, Egger G, Raza F. Dissecting obesogenic environments: the development and application of a framework for identifying and prioritizing environmental interventions for obesity. *Prev Med* 1999; 29 (6): 563-70.
54. Cullen KW, Zakeri I. Fruits, vegetables, milk and sweetened beverages consumption and access to a la carte/snack bar meals at school. *Am J Public Health* 2004 Mar; 94 (3): 463-7.
55. Krayner A, Presley C, Robinson C. Innovative Community Projects Targeting Physical Activity and Nutrition: Indicators for success. Institute of Food, Active Living and Nutrition, Cymru, 2004.

56. Seymour JD, Fenley MA, Yaroch AL, Kahn LK, Serdula MS. Fruit and Vegetable Environment, Policy, and Pricing Workshop: Introduction to the conference proceedings. *Preventive Medicine* 39, 2004, S71-S74.

Bijlage 1

VRAGENLIJST OVER OMGEVINGSGERICHTHE MAATREGELEN TER PREVENTIE VAN GEWICHTSSTIJGING

Inleiding

Voor u ligt een vragenlijst over omgevingsgerichte maatregelen ter preventie van gewichtsstijging c.q. overgewicht. Graag horen wij uw mening over deze maatregelen op verschillende punten. Dit in het kader van een rapport over integrale aanpak voor preventie van gewichtsstijging dat medio volgend jaar zal verschijnen. Het rapport wordt uitgebracht door het RIVM in samenwerking met NIGZ en VU gezondheidswetenschappen/Kenniscentrum Overgewicht. In dit rapport wordt ingegaan op kansen voor nationaal en lokaal beleid gericht op de aanpak van de obesogene omgeving. In de recente literatuur wordt immers aangegeven dat preventie van gewichtsstijging en/of overgewicht meer kans van slagen heeft als het gezonde gedrag wordt gestimuleerd door een gezonde omgeving. Voor het realiseren van een dergelijke omgeving zijn daarom maatregelen nodig vanuit meerdere sectoren en partijen dan alleen de sector Volksgezondheid. Individu gerichte maatregelen en interventies zijn al uitgebreid in eerdere rapporten verschenen en worden daarom in dit rapport buiten beschouwing gelaten.

In de literatuur zijn diverse (integrale) maatregelen gevonden voor het realiseren van een gezonde omgeving. De effectiviteit van deze maatregelen is niet altijd bewezen. Om toch iets te zeggen over de kansrijkheid (haalbaarheid, relevantie en effectiviteit) van deze maatregelen vragen we u de hieronder weergegeven maatregelen op verschillende punten te beoordelen. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen maatregelen op nationaal en lokaal niveau. Deze vragenlijst leggen wij voor aan zowel beleidsmedewerkers vanuit diverse sectoren als aan praktijkmensen en wetenschappers. Aan het eind van de vragenlijst vindt u een uitgebreidere uitwerking van de maatregel dan in de in te vullen deel van vragenlijst zelf. Mocht u vragen hebben over de vragenlijst dan kunt u altijd contact opnemen met Ilse Storm van het RIVM, bereikbaar onder telefoonnummer 030-2743151.

Invullen vragenlijst

Vanuit meerdere sectoren en partijen hebben we per weergegeven maatregel zes vragen geformuleerd:

1. Welke van de maatregelen acht u effectief ter preventie van gewichtsstijging?
2. Welke van de maatregelen acht u relevant ter preventie van gewichtsstijging?
3. Welke van de maatregelen acht u haalbaar ter preventie van gewichtsstijging?
4. Welke belemmerende factoren zijn bij de implementatie van deze maatregel te verwachten?
5. Welke bevorderende factoren zijn bij de implementatie van deze maatregel te verwachten?
6. Voor welke doelgroepen acht u de maatregel het meest geschikt?

Bij de eerste drie vragen kunt u aangeven of de effectiviteit, relevantie en haalbaarheid hoog (H), gemiddeld (G) of laag (L) is. Het antwoord op de derde en vierde vraag over belemmerende en bevorderende factoren kunt u in tekst aangeven. Bij de zesde vraag kunt u doelgroepen invullen, zoals kinderen, ouderen, lage sociaal economische status (SES), werknemers, etc. Hieronder volgt een voorbeeld.

Voorbeeld Lokaal

Maatregel per sector/partij	1. Effectiviteit¹	2. Relevantie¹	3. Haalbaar¹	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
<i>Bedrijven</i>						
Infrastructuur inrichten op bewegen rondom bedrijven	G	H	G	Bij bestaande bedrijven is het lastig veranderingen op het gebied van ruimtelijke ordening door te voeren.	Ministerie LNV stimuleert groene bedrijfsterreinen	Werknemers

¹ H (hoog), G (gemiddeld), L (laag)

Maatregelen op nationaal niveau

In deze tabel kunt u per maatregel de zes vragen beantwoorden.

	Maatregel per sector/partij	1. Effectiviteit	2. Relevantie	3. Haalbaar	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
N A T	<i>Media</i>						
	Imago verbeteren van groente en fruit (door marketing)						
	Aanscherpen reclamebeleid energierijke voedingsmiddelen						
I O N A A	<i>Onderwijs</i>						
	Verhogen aantal verplichte uren bewegingsonderwijs (in combinatie met vakleerkrachten)						
	Deskundigheid bevorderen bij leerkrachten over voeding, bewegen en gewichtsstijging c.q. overgewicht						
L	<i>Financiën</i>						
	Goedkoper aanbieden van gezonde voeding, zoals groente en fruit						
	Subsidiëren en stimuleren sport- en beweegmogelijkheden						

Maatregel per sector	1. Effectiviteit¹	2. Relevantie¹	3. Haalbaar¹	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
<i>Voedingsmiddelenindustrie</i>						
Etikettering voedingsproducten (met info over samenstelling en hoeveelheid energie)						
Portiegrootte voeding niet te groot (geen mega of king size porties)						
Meer energiearm aanbod in snoep- en frisdrankautomaten						

¹ H = Hoog, G = Gemiddeld, L = Laag

Maatregelen op lokaal niveau

In deze tabel kunt u per maatregel de zes vragen beantwoorden.

	Maatregel per sector	1. Effectiviteit²	2. Relevantie²	3. Haalbaar²	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
	<i>Ruimtelijke ordening, Verkeer en Vervoer</i>						
L	Voorzieningen op loop- en fietsafstand (zoals sportvoorzieningen en winkels)						
O	Groene zones, sportvelden en speelruimte						
K	Aantrekkelijke en veilige wandel- en fietspaden						
A	Schoolpleinen beweegvriendelijk maken voor gebruik door scholieren of andere doelgroepen						
A	Verkeersveilige inrichting van de wijk, zoals drempels						
L	Locaties voor snack en fastfoodverkoop beperken						

	Maatregel per sector/partij	1. Effectiviteit ²	2. Relevantie ²	3. Haalbaar ²	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
	<i>Beheer openbare ruimte</i>						
L	Veilige en schone omgeving (geen hondenpoep, geen kapotte straatlantaarns)						
	<i>Onderwijs</i>						
O	Gezonde schoolomgeving (gezond trakteeerbeleid, sportmogelijkheden)						
K	Bewegingsonderwijs aansluiten bij doelgroep (niet alleen traditionele gymlessen)						
A	Ontmoedigingsbeleid bij scholen voor auto's /parkeerbeleid						
A	<i>Werkgevers</i>						
L	Subsidiëren en stimuleren fietsen naar het werk						
	<i>Beheer kantines</i>						
	Energiearme voedingsproducten in kantines labelen om gebruik te stimuleren						

² H = Hoog, G = Gemiddeld, L = Laag

Maatregel per sector	1. Effectiviteit	2. Relevantie²	3. Haalbaar²	4. Belemmerende factoren	5. Bevorderende factoren	6. Doelgroepen
Aanpassen aanbod kantines (o.a. bedrijven, scholen)						
<i>Sport en Recreatie</i>						
Optimaal gebruik faciliteiten (bv. fitnessruimte van bedrijven, gezondheidscentra)						
Stimuleren samenhangend sportaanbod (door o.a. gebruik BOS-impuls)						

Achtergrondinformatie

Om te beoordelen welke maatregelen vanuit welke sector of werkterrein als kansrijk worden gezien vragen wij hieronder u uw functie en werkterrein in te vullen:

Functie:

Sector/werkterrein:

Heel hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst!!!!

Korte inhoud maatregelen

In de onderstaande tabel staat een korte uitleg van de diverse maatregelen

Omgevingsgerichte maatregel	Inhoud
<i>Nationaal niveau</i>	
Imago verbeteren groente en fruit	Dit heeft als doel invloed uit te oefenen op de consumptie van groente en fruit. Groente en fruit is nu nog onvoldoende concurrerend met snacks en snoepgoed. Een mogelijkheid is bijvoorbeeld gratis fruit op scholen of popconcerten of te promoten via bekende sporters.
Aanscherpen reclamebeleid energierijke voedingsmiddelen	Dit kan bijdragen aan het tegengaan van overconsumptie van energierijke voeding (waaronder tussendoortjes en frisdrank). Voedselreclame mag niet langer aanzetten tot overconsumptie. Kinderidolen mogen bijvoorbeeld niet actief zoete snacks aanprijzen. Ook mogen voedingsmiddelen niet als gezond worden aangeprijsd als dit niet het geval is, zoals light chips. Dit kan nog altijd veel energie bevatten.
Verhogen verplichte uren bewegingsonderwijs in combinatie met vakleerkrachten	Dit heeft als doel dat kinderen verplicht zijn meer te bewegen. Op dit moment staat bewegingsonderwijs op scholen onder druk door het beleid van het ministerie van OCW om bewegingsonderwijs aan de scholen zelf over te laten. Bij het verhogen van het aantal uren bewegingsonderwijs is wel financiële ondersteuning nodig om vakleerkrachten voor bewegingsonderwijs in te huren.
Deskundigheidsbevordering voeding, bewegen en overgewicht bij leerkrachten	Hierdoor is kennisoverdracht mogelijk van leerkracht naar kinderen over voeding en bewegen. Leerkrachten kunnen ook een rol spelen bij signaleren en voorkomen van overgewicht.
Goedkoper aanbieden van gezonde voeding, zoals groente en fruit	Dit kan het gebruik van gezonde voeding stimuleren. Bijvoorbeeld goedkoop aanbieden van groente en fruit in supermarkten of bedrijven.
Subsidiëren van sport- en beweegmogelijkheden	Dit met als doel hoge kosten als barrière om te sporten weg te nemen en beweeggedrag positief te beïnvloeden. Bijvoorbeeld een sportpas of kennismakingspas gefinancierd door zorgverzekeraars of gemeenten.
Etikettering voedingsproducten met informatie over samenstelling van het product en hoeveelheid energie	Dit heeft als doel consumenten beter te informeren over producten. Het etikettering van voedingsmiddelen kan bijdragen aan goede voedingsgewoonten. Bijvoorbeeld bij een energierijk product aangeven hoeveel calorieën er in zitten en hoeveel je moet bewegen om deze calorieën weer te verbranden.
Portiegrootte voeding beperken (geen mega of king sizes zoete en vette snacks of frisdrank)	Dit heeft als doel mensen niet in staat te stellen mega grote porties tot zich te nemen. Voedselabrikanten produceren vaak producten met een grote portiegrootte en energiedichtheid, waardoor een onverantwoorde samenstelling ontstaat. Bijvoorbeeld de king size snacks of big big mac.
Meer energiearm aanbod in snoep- en frisdrankautomaten	Dit kan bijdragen aan het maken van gezonde voedingskeuzes door ook te kunnen kiezen uit energiearme producten en niet alleen energierijke producten. Bijvoorbeeld ook water in automaat en niet alleen frisdrank of groente en fruit in automaat in plaats van alleen zoete snacks.
<i>Lokaal niveau</i>	
Voorzieningen op loop- en fietsafstand (zoals sportvoorzieningen en winkels)	Hierdoor is het makkelijker met de fiets of lopend deze voorzieningen te bereiken. Bij het bouwen van wijken moet hier aandacht voor zijn. Bijvoorbeeld het plaatsen van sportvoorzieningen in de directe woonomgeving en niet aan de rand van de stad.
Groene zones, sportvelden, speelruimte, openbare watergelegenheden	Dit heeft als doel bewegen te stimuleren. Door verstedelijking verdwijnen nu veel speelterreinen, parken en ander groen uit de stad.

Aanleg aantrekkelijke en veilige wandel- en fietspaden	Dit heeft als doel fietsen of lopen naar school of tijdens het werk te stimuleren. Bijvoorbeeld ook ter ondersteuning van programma's zoals lunchwandelen of lopen naar school
Schoolpleinen bewegvriendelijk maken voor scholieren of andere doelgroepen	Dit kan het sporten en bewegen na schooltijd bevorderen. Bijvoorbeeld door scholieren zelf of door kinderen die in de buurt van deze school wonen. Na schooltijd valt de verantwoordelijkheid dan wel onder beheer openbare ruimte en niet onder scholen.
Verkeersveilige inrichting van de wijk	Dit heeft als doel bewegen te stimuleren. Bijvoorbeeld kinderen kunnen door aanwezigheid van drempels meer buiten spelen (auto's rijden minder hard).
Locaties voor snack en fastfoodverkoop beperken	Hierdoor kan invloed worden uitgeoefend op de verkoop van gemaksvuedsel. Gemaksvuedsel is op steeds meer locaties te koop. Bijvoorbeeld snackwaggen naast de school of buurthuis.
Veilige en schone omgeving	Dit heeft als doel bewegen te stimuleren. In een veilige en schone omgeving is men eerder geneigd te bewegen. Bijvoorbeeld de aanwezigheid van hondenpoep bij speelplaatsen werkt belemmerend op bewegen of door stukke straatlantaarns wordt 's avonds minder laat nog een ommetje gemaakt.
Gezonde schoolomgeving (gezond trakteebeleid, sportmogelijkheden)	Dit heeft als doel de aanwezigheid van gezonde voeding en faciliteiten voor lichamelijke activiteit te verhogen. Bijvoorbeeld door creëren van voldoende sportmogelijkheden, maar ook voldoende fietsstallingen, fietslessen of schooltuinen om in te werken (en dus meer gaan bewegen).
Bewegingsonderwijs aansluiten bij doelgroep (niet alleen traditionele gymlessen)	Hierdoor wordt gestreefd naar een hogere bewegingsintensiteit. Veel gymlessen zijn traditioneel van opzet. Deze kunnen bijvoorbeeld worden vervangen door streetdance en rollerskaten
Ontmoedigingsbeleid van auto's bij scholen/parkeerbeleid	Dit met als doelzo min mogelijk auto's rondom scholen te hebben of op afstand van de school, waardoor kinderen eerder met de fiets of lopend naar school gaan. Bijvoorbeeld aparte parkeerplaatsen op afstand van school waar kinderen kunnen worden afgezet.
Stimuleren en subsidiëren fietsen naar het werk	Vanuit de werkgever worden stimulerende maatregelen genomen, zoals fiscale fietsregelingen of fietspunten sparen. Dergelijke maatregelen kunnen ook toepasbaar zijn voor andere vormen zoals sporten. Bijvoorbeeld door het sparen van fietspunten kunnen kiezen uit interessante cadeaus en uitjes.
Energiearme voedingsproducten in kantines labelen om gebruik te stimuleren	Dit met als doel te sturen op een gezonde voedingskeuze. Bijvoorbeeld het labelen van salades en fruit.
Aanpassen aanbod kantines (o.a. bedrijven, scholen)	Dit kan bijdragen aan een gezond voedingsgedrag. Bijvoorbeeld meer aanbod groente en fruit in kantines op scholen en werk.
Optimaal gebruik faciliteiten	Dit met als doel het beweegpatroon en sportgedrag positief te beïnvloeden. Door onvoldoende gebruik staan gymlokalen van scholen of faciliteiten van bedrijven en gezondheidscentra vaak leeg. Bijvoorbeeld 's avonds gymlokalen van scholen of fitnessruimte van bedrijven openstellen voor mensen in de wijk om te kunnen bewegen.
Stimuleren samenhangend sportaanbod	Dit heeft als doel invloed uit te oefenen op sport en bewegen van jongeren. De BOS-impuls kan hierbij als ondersteuning worden gebruikt om de samenhang tussen buurt, onderwijs en sport te verbeteren. Bijvoorbeeld organiseren van fietsen op mountainbike voor jongeren in de buurt na schooltijd.

Bijlage 2

Betrokken experts:

- Dhr. F. Wiersma, Ministerie van VROM
- Mw. E. Blom, Ministerie van VROM/DG Milieu
- Dhr. G. Vorstenbosch, Ministerie van OCW
- Dhr. J. Water, Ministerie van LNV
- Dhr. A. Oskam, Laaglandadvies
- Mw. A. Vlasveld, Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen
- Mw. K. Croezen, GGD Nieuwe Waterweg Noord
- Dhr. F.J. v. Lenthe, Erasmus Universiteit
- Dhr. S. Kremers, Capaciteitsgroep Humane Biologie, UM

Bijlage 3

Gebruikte afkortingen:

Bo	Basisonderwijs
BOS-impuls	Buurt Onderwijs en Sport impuls
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIAA	Confédération des Industries Agro-Alimentaires
CZM	Chronisch Ziekte Model
EU	Europese Unie
FNLI	Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MET	Metabolic equivalent
MKB	Midden- en klein bedrijven
NIGZ	Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie
NISB	Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen
NNGB	Nederlandse Norm Gezond Bewegen
NOC*NSF	Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
RO	Ruimtelijke Ordening
ROO	Regulier Overleg Overgewicht
SES	Sociaal economische status
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
VCP	Voedselconsumptiepeiling
Vo	Voortgezet onderwijs
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VTV	Volksgezondheid Toekomst Verkenningen
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport